Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 177 (9551) | Вторник, июль 30, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттингеН. | Өртээ 2 көп.

ССРЭ-НИҢ ОРДЕН, МЕДАЛЬДАРЫ-БИЛЕ КИНОФИКАЦИЯНЫҢ БОЛГАШ КИНОПРОКАТТЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫН ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ч а р л ы ы

1973 чылдың планнарын болгаш алгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткени дээш шаңнаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Каа-Хем районнуң киночеткизиниң көдээ механиги Анатолий Васильевич ЛАПШАКОВТУ «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль, 1974 чылдың июль 22.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыжының бирги сессиязынга тургускан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы июль 27-де болган.

1974 чылдың бирги чартыында ССРЭ-ниң улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң план күүсеткелериниң түңнелдерин ук хуралга чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның декабрь (1973 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле партия, совет, профэвилел болгаш ажыл-агый органнарының ап чоруткан хемчеглериниң түңнелинде база тоску беш чылдың дөртку тодарадыкчы чылының планын хуусад бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты калбартканының ачызында чурттуң экономиказын хөгжүдеринге база совет улустуң чазгай чоруун бедиверинге улам ыңайгы чедиишкиннер чедип алдынган.

Үлетпүр бүдүрүлгезиниң ниити хемчээлиниң болгаш үлетпүр продукциязының хөй-хөй хевирлерин бээриниң, транспорттуң бүгү хевирлериниң чүк саарылгазының, мал продуктуларын садып алырының, үлетпүргe болгаш демир-орук транспортунга күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле, оруулга болгаш чамдык чугула көргүзүглер талазы-биле чартык чыл планын ажыр күүсеткен, ол дугайын ССРЭ-ниң Төп Статистика эргелелиниң чоокта чаагы дыңнадында дыңнаткан. Үлетпүр продукциязын немей бүдүрер талазы-биле бүдүрүлгелер коллективтериниң 1974 чылда алган социалистиг хүлээлгелери чедиишкинниг күүсеттинин турар.

Партия болгаш ажыл-агый органнарының көдээ ажыл-агый талазы-биле ап чоруткан улуг ажылдарының түңнелинде көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн алырынче база колхоз, совхоз бүдүрүлгезинин бүдүрүкчү күжүн улам ыңай көдүреринче угланган комплекстиг хемчеглерни ап чоруткан.

Эрткен чартык чылда күрүнеңи капитал салыышкыныарының болгаш чурттаалга тудуун кооперастаарының акша-хөренгизинге ниити шөлү 27.7 миллион дөрбелчин метр бажыңнарны ажыглалга киирген.

Ооп-биле кады 1974 чылдың бирги чартыында улус ажыл-агый планнарын күүсеткинде четпестер бар болганын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга демдеглээн. Чамдык министерстволар болгаш эвилелдешкен республикалар улус ажыл-агыйынга продукцияның чамдык чугула хевирлерин бээриниң планын күүсетпээн. ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ведомстволары, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери бүдүрүп турар продукцияның шынарын бедидериниң база ооң идегелдиг болгаш үр хуусаалыг ажылдаарының айтырыгларынче кичээнгейни чедир угландырбайн турар.

Хуралга чугаалажып, материалдарда киирген шүүмүүлелдиг сагындырыгларны болгаш саналдарны өөренип көөрүп, көзүлген четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын, 1974 чылдың улус ажыл-агый планын долдур болгаш ажыр күүседирин хандырарын ССРЭ-ниң министрлеринге, ведомстволар удуртукчуларынга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан. Моны боттандырып турар үеде, СЭКП ТК-ның айтыышкынларынга дүүштүр, кол кичээнгейни бүдүрүлге күчүлерин болгаш кол фондуларны ажыглалга киирериниң планын күүседиринче, күчүлер курлавырын улам долу ажыглаарынче, бо чылгы ажаалда ажылдарын чедиишкиниг эрттиреринче, көдээ ажыл-агый продуктуларын садын алырынче, үрезиннерни уруп алырынче, малга четчир чем-суурну белеткен алырынче, а ол ышкаш 1974-75 чылдарның күскү-кышкы үезинде ажылдаарыкта хереглээр одаар үүлдериниң курлавырын тургузуп алырынче, чонга негеттинин турар бараанларны бүдүрерин бүгү тала-биле көвүдедиринче, оларның шынарын болгаш ассортиментизин экижидериниче, улус ажыл-агыйынга техниктиг депшилгени дүргедедиринче болгаш бүдүрүп турар продукцияның шынарын бүгү талазы-биле экижидериниче угландырган турар ужуралуг.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган шиитпиринде тоску беш чылдың тодарадыкчы чылы — 1974 чылдың улус ажыл-агый планын боттандырарынга хамаарышкан өске-даа чамдык айтырыглар талазы-биле айтыышкыныарны база киирген, а ол ышкаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларынга дүүштүр 1975 чылдың болгаш бүдүп беш чылдың даалгаларын күүседирин хандырар талазы-биле сорулгаларны салган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш А. Н. Косыгин хуралга чүве чугаалаан.

1974 ЧЫЛ — ТОСКУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ТОДАРАДЫКЧЫ ЧЫЛЫ

ҮЕНИ МУРНААН КИЖИЛЕР

«Сельхозтехниканың» Кызылда районнар аразының каттыжыышкыны тодарадыкчы чылдың бирги чартыын кол көргүзүглер талазы-биле чедиишкиниг дооскан. Ону кижилер-биле политкижизидилгелиг ажылды, социалистиг чарышты эки организастаанының ачызында чедип алган. Хөй кижилиг бо коллективте мурнакчылардың саны үргүлүү өзүп турар.

СЭКП кежигүнүнге кандидат моторист Бадалия Тюлюшевич Даржай каттыжыышкынынга 1970 чылда ажылдан эгелээн. Ажылынга ол ак сеткилдиг, кызымаккай чоруун үргүлүү көргүзүп, бедик мергежилдин ажылчыны болуп, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келгенинин түңнелинде, тоску беш чыл иланын үш чыл дөрт ай дургузунда ол күүседипкен. Ооң кылып күүсеткен кезектери бедик шынарлыг болуп, техника талазы чогуур стандартка дүгжүп турар. Мурнакчы ажылчын идепкейлиг хөй-ниитичи.

Мотор цегинде өске-даа мурнакчы ажылдыг, ажыг-бүрү мергежилдин кижилери хөй. Хоюглаар станоктун ажылчыныары Василий Иванович Беденков биле Владимир Васильевич Аршаков бүдүүлгенин хоочун ажылчыныары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Олар ийилээ шенектелдек өзектер чонуп турар. Аразында социалистиг чарыштыг ийи ажылчын хүнде нормазын доктаамал 140—150 хуу күүседип өскелерге үлегерин көргүзүп турарлар. Беш чылдың тодарадыкчы чылының планын олар күүседир чоокшулай берген.

— Бо цехтин ажылчыныарының шалыпчы ажылы — кижи бүрүзүнүң кылган ажылын хүн бүрү түңнеп, ону көргүзүг самбыразынга азып турары-биле дээштиг болуп, ынчаар чедип алдының түрүү — деп, ооң начальниги Михаил Иванович Гольцов чугаалап турар.

О. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: Б. Т. ДАРЖАЙ.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ЭЛБЕК ЧЕМ ДЭЭШ

Бөгүн «Шын» солуннуң күш-ажылчы алдар тугун мал чеми белеткээринде шалыпчы ажылдап турар дараазында мурнакчыларга алдар болдурган.

СЭКП-ниң XXII съездизиг аттыг совхозта **сиген пресстекчизи комсомолчу Сат Матвеевич Окур хүнде 10 тонна сигенни пресстеп тырыыр нормалыг тургаш, ону 13 тонна чедирип турар. Ол сөөлгү 3 хонукта 40 тонна ажыг сигенни пресстээн.**

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында **трактор-биле сиген кестирип турар Монгуш Кожаевич БОПУУ** хүнде үлүг-нормазын 150—170 хуу чедирип, чарыштың тиилекчизи болуп турар.

АЛААКТАР БОЛГАШ ОЙМАКТАРДА

Тодарадыкчы дөртку чылда бистиң республиканың ажылышчилери Совет Тыванның 30 чыл болур ооң демдеглеп эрттирер. Аңаа күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш колхозтарның, совхозтарның, хоорай, суурларның ажылышчилери шудургу ажылдап, амгы үеде бир чугула кампания — ниитиниң малынга четчир саныг сиген, силос, сенаж болгаш будук-бүрү белеткен алыр улуг үүле-херекте хаара туттуган. Ол чугула ажылче ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыныары база кирген. Олар бо чылын 3520 тонна сигенни, 16900 тонна силосту, 3,5 тонна будук-бүрүү белеткээр планныг. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарының түңнелинде оът-сигениң үнгени эрткен чылдыынга деңнээрге шоолуг эвес. Ынчангаш мал чеми белеткээр дээш совхозтуң ажыл-ишчилери бүгү арга-курлавырларны, техниканы болгаш кижи күжүн долу ажыглап турар.

Амгы үеде совхозтуң шөлдериниде, алаактарда, ойматтарда сигенчилериниң механизастаттынган беш звенозу ажылдап турар. Оларга ажылдың хемчээлин доктаадып, чеже мал чеми белеткээрип тус-тузында хуваап каан.

Совхозтуң Кара-Булуң салбырындан ырак эвесте, Кара-Чооганың алаактарында, чаа сарааттар хүн бүрү немежип турар. Ында Михаил Ойпаровка удурткан звено бар. Оларга дүүш соонда ужуражтывыс. Ук звено Петр Васильевич Ермолаевке удурткан үшкү бригадага хамааржыр. Сигенчилер баштай көк-тараа кезилдезин эгелээн. Звено 100 гектар көк-тараанны кескеш, алды сараат кылдыр тургускан. Ам Кара-Чоогада 75 гектар шөлдүң сигенин кестирип, сарааттан турар. Звено ийи хүн иштинде беш сараат тургускан. Түңнел багай эвес-даа, болза, ажылга шаптыктыг чамдык үүлдериниң дугайын звено удуртукчузу Михаил Ойнаров чугаалады:

— Бир «Беларусьтың» ременьи үстү берген. Ажыл чок турары бо. Өске ремень-биле солуурга, таарышпас-тыр. Ооң ыңай сигениң дүжүү ваттыр. Ынчангаш чер албас. Сиген кестиркичилери трактор баар черлерни кэгбайн, бүрүү-биле кестирип тур. Бөлдүрер улус саадады бээр-дир. Дүжүт эвээште хөй хемчээлдиг черниң сигенни бөлер дээш ынчан баар-дыр.

Звено хире-шаа-биле бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. А сигенчилерни артык кезектербиле хандырбаан. Оларга лекция, беседа-даа ноочун бербээн. Социалистиг чарыштың негелделерин-даа таныштырбаан. Звено ам 170 гектар культурлуг оларның сигенин кестирип кирипкен.

Сигенчилер суур төвүнден көөн ажылдап турар-даа болза, оларның ортузунга политмассалыг ажылды чорудары, материалдыг болгаш моральдыг дуза көргүзери — хүшүүн айтырыы дээрзин Кара-Булуң салбырының агроному А. Сичин-даа, бригадир П. Ермолаев-даа утпас ужурлуг.

Доора-Хадыңның сигенчилери улуг эвес ойматта тележка кырынга сиген салган турлар. Сараатталдыр салган сиген элээн бедий берген. Сараат салыкчызы Оюн Биче-оол сигенни ыңай-бээр дескилеп, октап тур. Ол болза, Михаил Москаленкога удурткан дөртку бригаданың сигенчилеридир. Ында Оюн Биче-оолдан аңгыда Михаил Төмүр-оол, Владимир Попов, Василий Городилов, Григорий Глебов ажылдап турар. Василий Городилов биле Григорий Глебов хүнде сиген кестирер нормазын ажыр күүседип, техникаынга камныг болуп, туруушкун чок ажылдап келгеннер.

Звено 700 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг. Ам 60 ажыг тоннаны белеткен алган. Олар 90 гектар көк-тараанны, 150 гектар чайгаар үнген сигенни кестирип, суур чаныда сарааттаанаар. Сигенчилер кезин, бөлген сигенин «Беларусь» кожуунга улур чүдүргешле турлагже чорудуп турар.

Звено ажылдап эгелээнден бээр техникага үрелишкин болбаан. Звено сиген белеткээр планын күүседип ыңдаар бе? Сигенчилер кол иманыжын 160 гектар черде тараан чаңгыс чылдыг ситенге салып турар. Сигенни дыка эки үнген. Гектар бүрүзүнден 40 центнер чедир ап болур. А өскерге шөлдериниң, буга, сумун унунуң база ыяштар иштиниң сигени тайыс.

— Ол черлерни кезер бе? — деп, айтырдым.

— Бисте техника четчир. Амдыызында аңаа белин ажылдаар кижи чок тур. Ат күжүн, хой кадыырын ажыглаар, ону организастаар талазы-биле айтырыг турып турган чүве. Моон соңгаар шиитпирлеттине бээр. А бо ойматты көрүңер даан. Эрткен чылын маңаа бир сараат турган чүве. Ам бир хөңээн белин сиген четчейн барды — деп Владимир Попов чугаалады.

Кара-Булуңга, Доора-Хадыңга-даа баарга, совхозтуң чанында бир дугаар бригаданың сиген кестиркичилери-биле-даа чугаалажырга, социалистиг чарыш дугайында чүү-даа билбес болду. Совхозтуң парткому-даа, эге организациялар болгаш ажылчын комитеди-даа сигенчилер ортузунга социалистиг чарышты калбартын чорударын ала-чайгаарлашкынче киирген. А бир эвес совхозтуң бир дугаар бригадазында социалистиг чарыштың негелделерин азып каан болзо, Кара-Булуңнуң Доора-Хадыңның сигенчилеринге ону таныштырбаан. Аңгы-аңгы кижилер ортузунга чарышты чорутпаан, ооң негелделерин ажылдан кылбаан.

Совхозтуң бир дугаар бригадазында телевизор, приёмник, шыдыраа, домино бар-дыр болза, шалыпчы иште кижилерниң чем хандырылгазын багай организастаан. Кылган чемниң шынары куду.

Ооң ыңай механизастаттынган звенолардан аңгыда ыяш аразындан, оңгарлар иштиндеп, бугалар униарындан сигенни хол кадыыры, ат машиназы-биле кезин, белеткээр звеноларны ам-даа тургуспаан. Техника барбас черлерге артын калыр сигенни хол-биле кезериге херек херексеелдер четчелеттинмээн. Ол ажылдарны ам организастаар деп турарын ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң директору В. Кожушко чугаалады. Ынчалза-даа үени маңаа орбайн ону дарый шиитпирлээри чугула. Ооң соонда сигенчи бүрүзү тура-соруктуг ажылдазын дээш кижилериниң материалдыг сонуургалын деткип, чарышты улам калбартыры күзенчиг.

Ш. ДОРЖУ,
«Шынның» тускай корр.

ИЗИГ ТҮЛҮК

Каа-Хем районнуң колхозтарының, совхозтарының ажыл-ишчилери тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында малга быжыг чем-суурну тургузуп алыр дээш бо хүннерде сиген кезилдезинче масалы-биле кирипкен. Ажылагый бүрүзүнде мал чеминиң белеткели изиг түлүк чоруп турар.

Район ниитизи-биле 15 муң тонна сиген белеткээр планныг. Июль 22-ниң медээзи-биле алырга, 731 тонна сигенни бөлүп сарааттаан. Сиген кезилдезин 9 механизастаттынган бригада, ат машиназы-биле базе хол кадыыры-биле кезер 26 звено үзүктел чок чорудуп турар. Кацдаашкын уламыдан сиген шөлдериниде сиген шоолуг үнмээнин барымдаалаваш, ажыл-агыйлар ыяш аразында шыктарда, суг уннарында сигенни кезин белеткеп алырынче күштү мобилизастап турар.

Ажыл-агыйлардан «Коммунизмче орук», «Тиилелге» колхозтар, «Бурунгаар», «Ленинчи орук» совхозтар мал чеминиң белеткелин организастыг эгелээн.

Район төвү Сарыг-Септиг албан, организация черлериниң коллективтери ажыл-агыйларның мал чеми белеткээринге шефтер дузаламчызын база көргүзүп эгелей берген. Олар ажыл-агыйларга 90 тонна сигенни хол кадыыры-биле кезин, бөлүп бээрин шиитпирлээн. Шеф дузаламчызын көргүзериниче бир дугаарында район эмнелгезиниң коллективи кирген. Ол коллектив «Ленинчи орук» совхозка 10 тонна сиген белеткеп бээрин хүлээнгеш, чоокку эрткен хүннерде хирург Александр Николаевич Лешинскийниң удуртулгазы-биле 1,5 тонна сигенни кезип белеткээн.

В. ГАЙДУК.

МУРНУНДА — ДӨРГҮНЧҮЛЕР

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында ниитиниң малынга эки шынарлыг элбек чемни белеткээр дээш ажылаш хайныга берген. Бо хүннерге чедир районда 320 тонна сиген белеткеттинген.

Бо чугула кампаңга СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз мурнакчы болуп, ук ажылды организастыг чорудуп турар. Ол совхозта 4 звено сиген кезин турар. 6 трактор сенокосилказын сиген-че киирген. Ук звенолар сигенни удур тырып боодалдаваш, турлаглаарже сөөртүп чорудар дешилгелиг арганы ажыглап турар. 80 тонна хире тырып боодалдаан сигенни Дөргүн фермазында сөөртүп чедирген. Дөргүн фермазында Ондар Холаның удуртукан звенозуида бир трактор сенокосилказы, 25 кижи хол-биле сиген кезин турар. Звено 70 тонна сиген белеткээр планныг. Ам 20 ажыг тоннаны белеткээн.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының ажылышчилери ниитиниң малынга чем белеткелин база организастыг эгелээн. Ол салбырда 24 кижи хол кадыыры-биле, үш трактор-биле сиген кестирип турар. Ында базала сигенни удур тырып боодалдаваш, фермаже сөөртүп чорударын ажыглап турар. Сигенчилер беш хонукта 51 тонна сигенни тырып боодалдаан.

М. ДУГУРЖАП.

КАНДИДАТТАРНЫ БҮРҮТКЭЭН

«Доора-Хем» совхозтуң болгаш районнуң хереглекчилер ниитилелиниң ажылчыныарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралдарындан-депшиткен, 1942 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес эш **Рафкат Абдуллович Абдрахмановту** Тожу районнуң улус судунуң улус шииткекчизиниң кандидадынга ажылчы чоннар депутаттарының Тожу районнуң Совединиң күүскому 1974 чылдың июль 26-да бүрүткээн.

Шагаан-Арыгның чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыныарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының ниити хуралдарындан депшиткен, 1943 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес эш **Дандар-оол Кылбаевич Долзатмааны** Чөөн талакы № 2 сөңгулда округунуң талазы-биле Улуг-Хем районнуң улус судунуң улус шииткекчизиниге кандидат кылдыр ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң күүскому 1974 чылдың июль 27-де бүрүткээн.

Чөөн-Хемчикте

Хураган кыргылдазы

Бажың-Алаак суурнуң үстүнде, тарамык дыттарлыг, чоогуида шулурткайндыр агып чыдар кара суглуг черде кыргылда пунктузун тургускан. Аңаа хой кыргылдазы бо чылын организастыг эгелээш, чедиишкиниг дооступ турар. Кыргыкчылар биле хойжулар кыргылданы шынарлыг чорудар дээш бир демниг ажылдаан. Ооң түңнелинде «Искра» колхозтуң 34 келген 12 муң баш хоюнуң кыргылдазы доозулган.

Хой кыргылдазы доозулгандаа болза, ында ажыл соксаваан. Үш муң ажыг баш хураганның кыргылдазы түлүктээшкинде. Пункт эргелекчизи Н. Ховалыг, дүк хүлээп алыкчызы Б. Хомушку хой кыргылдазын багай эвес организастаан. Колхозтуң шээр мал бригадазының бригадири М. Дамбаа коданнарның кыргылдага кирер графигин таарыштырган. Кыргылданың шынарын экижидери, күш-ажылдың будурукчулуун бедидери дээш улусчу контроль бөлүүнүң пунктуда постузу (удуртукчузу, М. Калдын) дээштиг ажылдап турар. Кыргылдага келген коданнарны баш бурунгаар шын санааш, кыргып доозарга учётка ап, кодан бүрүзүнден алдынган ниити дүктүң хемчээлин тодарадып турар. Ооң аңгыда дүктүң чидириин болдурбазының хемчегдерин база алган.

Ажылды эки организастаанының ачызында хой кыргылдазы чогуур үезинде доозулган. Дүктүң шынары экижээн. Колхоз күрүнеге 32 тонна дүк садар чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Кыргыкчылар аразынга калбарган социалистиг чарышка Елена Ооржак, Монгуш Намбар, Валентина Монгуш, Куулар Анай, Монгуш Хойлаарак олар хүн нормазын 130—200 хуу күүседип, мурнакчы ажылдаан. Баштайгы кыргылда-биле чамдык хойжулар дүк алыр хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Чижээ, бир хойга онаштыр Ооржак Алдын-оол 2,7 кг, Ооржак Доржу 2,4 кг, Саая Маадыр-оол 2,6 кг, ирт кадарчызы Монгуш Комбуй-оол 2,7 кг, Ооржак Хая 4,4 кг дүктү алган.

Кыргаан бүгү хойну чуулдага киргеш, чайлагладып үндүрген. Ам 2000 ажыг хураган кыргыттынган. Төрүүр коданнардан хураган үзүлдези үргүлчүлеп турар. 4400 баш хурагандан 2600 башты нелериндеп үскеш, тускай кадарчыларга быжыглаан.

Чайгы одарны ажыглаарын экижидер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докладынын боттандырар дээш мал чайлагладыышкынын колхоз баштаар чери, партия организациязы экижидип турар. Шээр малдың 20 ажыг коданнары Чадаана бажының одарларында барган.

М. СЕВЕН.

. . .

Суггатты ажыглааш

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң ажыл-ишчилери суггаттыг черде тараан культураларның дүжүктүр чоруун бедидери-биле суггарылга ажылынче улуг кичээнгейни салган. Колхоз Кызыл-Хадында 300 га тараа культураларын, 219 га кукурузаны, 15 га черде ногаа болгаш картофельди тарып өстүрген. Бир гектарга онаштыр тараа культураларындан 15 центнер, кукурузадан 200 центнер дүжүүтү ол участоктан алыры көрдүнген.

Суггатчы звено бүрүзү аразында чарыштыг, бедиткен хүлээлгени алган ажылдан турар. Суггарылганың чаа системазын тарылгага ажыглаада «ДДН-100 А», «ДДН-70» маркалыг чаштырын суггарар беш машинаны садып алгаш, суггарылганы ооң-биле чорудуп турар. Оон аңгыда коммунист Анай-оол Кууларга удурткан алды суггатчы үш удаа суггарылга-биле 50 га тараа культуразын суг-биле хандырган. Чаштырын суггарар машиналар ажылын база үш удаа чоруткан. Кукуруза суггарылгазында «ДДН-100 А», «ДДН-70» деп ийи машина ажылдап турар. Олар суггарылганы ам үш удаа чорудуп эгелээн. Тараа болгаш кукурузаның өзүп турары багай эвес.

Хол-биле суггарылга чорудар звеноларның ажылы улуг-даа, харыысалгалыг-даа. Олар тараа суггарары-биле кады чаштырып суггарар машиналар чоруур бугалар эриктеринде үнген бок үнүштерни аштап-арыглаарын база боттандырын турар. Суггатчылар аразындан суг чаштырар агрегаттар башкарыкчылары Монгул-оол Монгуш, Александр Куулар, хол-биле ажылдап турар Бакпан-оол Кара-Сал, Саарымбуу Донгак, Александр Ондар, Хевек-оол Кара-Сал олар эң кызымак ажылдап турар.

Суггаттыг эвес Ак-Шатта, Сыын-Чүрээнде тараа, мал чеми культураларның дүжүдү база багай эвес. Колхозтуң механизаторлары дүжүт ажаап алышкынының белеткелин шапкынчыдып, комбайннар, өске-даа техника септелгезин шалыпкын чорудуп турар.

М. ЧЫЛБАР-ООЛ,
колхозтуң кол агроному

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ ОРГАНИЗАСТААР

Тоску беш чылда кооператорларнын мурнунда салдынган нарын болгаш хой талалыг сорулгаларнын иштинде садыгны организастаарын экижидери, ооң культуразын бедидери чугула черии ээлеп турар. Тыва респотребсоюзтун системазында сөөлгү чылларда чоннун садыг хандырылгазынын деннели элээн бедеэн.

Ылангыя кодээге садыгнын материал-техниктиг баазазы чаартынган. Сөөлгү дөрт чылда ниити садыг шөлү 4343 дөрбелчин метр 29 магазинни ажыглалга киирген. Чоокта чаа Арыг-Узүүнде ажылчын кооперациязынын Ак-Туругда магазинин чаа төлевидел-биле тутган. Ол ышкаш Тере-Хөл сельпозунун Бунгуртугда кодээ магазинин, Чазаана хоорайда садыг комплекизин, «Тиилелге» совхозта ажылчын кооперациязынын болгаш Улуг-Хем райпозунун бир-бир магазинин ажыглалга киирген.

Центросоюз чөвүлелиннин ийиги хуралынын шиитпирин удуртулга болдургаш, Тыва респотребсоюз чаа, депшилгелиг хевирнин садыг бүдүрүлгелерин тударынче шилчээн. Чадаана хоорайда, Бии-Хемнин Туран хоорайда, Аржаан суурда болгаш чурттакчылыг өске-даа чамдык черлерде садыг комплексилерин тургускан. Ынна үлетпүр бараанналарынын магазиннери, столоваялар, кафелер кожа ийикпе, чангыс черде турып турар.

Магазиннерни чаартыр талазы-биле улуг ажылды кылыр. Оларның техниктиг байдалын амгы үеним негелдезинге дүүштүр тургузуп, садыгны чаа дериглер-биле хандырар, депшилгелиг арганы нептередир, чамдык бараанналарны садарын специализастаар.

Респотребсоюзтун системазында 1970—1973 чылларда бараанналарны үүрмектен садарынын 62 садыг бүдүрүлгезин чаартып кылган. Оон күселибиле 2 мүн дөрбелчин метр садыг шөлү немешкен. Ады сезен садыгжы ажылдаар он чаа магазинге ол деннежир.

Магазиннерни тудуп, чаартып турары чаа дериглери тургузарын өскээр. Ынчангаш сөөлгү дөрт чылда бараанналарны үүрмектеп садар 85 садыг бүдүрүлгезин чаарты дерээн болгаш садыгнын технологтуг дериглери-биле хандыртынган. 162 кезек соодулга дериглерин тургускан.

Респотребсоюз 1970 чылда садыг бүдүрүлгелериннин чангыс аай хевирлерин ажыллап кылган болгаш бадылаан. Оларны амгы үеде садыг төптеринде, универмагтарда болгаш специализастаан магазиннерде мөөнээн.

Оон түннелинде нарын ассортиментилиг болгаш хүн бүрүнүн хереглел бараанналарын садары көвүдээн. Бараан саарылгазының планнарын хөй коллективтер доктаамал күүсеп турар.

Хандырылганын депшилгелиг арганы чер-черге сайзырадырынче, садыгга эн-не ажыктыг арганы нептередириннче күштү үгландырган. Тоску беш чылдын эрткен чылларында садын алыкчылар бараннарны боттары шилип алган, ортаан кассага төлөөр аргаже 63 магазинни шилчиткен. Бо арга-биле бараннар садарынын бот-дозазын ниити бараан саарылгазында 17.0 хуу четкен. Ам республиканы 79 магазин депшилгелиг арга-биле ажылдап турар.

Бүгү-ле магазиннернин бараннар садырынга ажыглаар садыг шөлдери ааян улгаткан, оларны хойу-биле белгей садыр арга тургустунган. Депшилгелиг аргаже шилчиткен садыг шөлдерин барык 1.5 катап улгатырган. Бараан саарылгазы улам экижээн. Садыгжыларын ажыллаарына болгаш садын алыкчыларын үе-шагын камнаарынга ол таарымчалыг.

Чөөн-Хемчик, Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Эрзин райпозларында садын алыкчылар бараннарны боттары шилип алган, ортаан кассага төлөп баар арга-биле ажылдап турар магазиннер бар. Оларын бараан саарылгазының бот-дозазын республиканың системазында ниити бараан саарылгазының 30,2—39,4 хуузу чедип турар.

Кодээнин ажыл-ишчилериге ачы-дуза чедирери-биле чамдык хереглекчилер ниитилелдери өөстү быжып бээринин столдарын тургузуп, улуг хемчээлдиг бараннарны бажыннарга чедирип бээрин, чагыг өзугаар бараннар садарын организастаан. Бараннарны кредитке садары сөөлгү чылларда көвүдээн. Делгелге садыглаашкынны, базаарларны эрттирип турар. Чартык чылда оларны 227 удаа эрттиргеш, 417 мүн рубльди немей киирип алган.

Ынчангаш садыгнын депшилгелиг аргазын нептередири, чоңга ачы-дузаны чедирери организастаары садыгнын культуразын бедидиринге кол базым болур. Оны чедиишкиннинг нептередирде садыг ажыллакчыларынын мергежилин бедидери негеттинер. Бистин республикада садыг киллистериннің эргелекчиленнин, товароведтеррнин хөй кезии тускай ортумак болгаш ээди эртемнит кадрлар. Эрткен чылын чүс чээрби ажыг кижи ажыллавышаан боттарынын мергежилин белиткен, хөй-хөй кижилер садыгжынын, хлеб бижырыкчызынын, поварнын мергежилинге практика кырынга өөренип алганнар. Бо чылын профессионал-техниктиг училищелерге массалыг мергежилге ийи чүс кижини белеткээн.

Садыг ажылдакчызынын байырлалын респотребсоюз системазынын ажыл-ишчилери биче эвес чедиишкиннер-биле уткааннар. Чартык чылда бараан саарылгазынын планын 101.1 хуу күүсеп, планган ажыр 474 мүн рубльдин баразынын саткан. Ниитинин чемненилгезинин планын 101.4 хуу, а болунун продукциязын бүдүрерин 104.2 хуу күүсеткен.

Танды, Барыын-Хемчик, Кадыр-Хем райпозлары (баштаар черлериннің таргалары М. Коломысова, И. Попов, А. Перестороний), «УТКА 25 чылы» совхозта ажылчын кооперациязы (даргазы Г. Попов) болгаш өске-даа коллективтер садыгны организастаарын экижидер, хандырылганын культуразын бедидерингe үре-түннелдиин көргүскеннер.

Ю. КАТКОВ.

Тыва респотребсоюзтун баштаар черинин даргазы.

ЧОН ЧОРГААРЛАНЫР

Коммунист дугайында чугаа

Оон даштындан көөрге өске кадарчы өөрүндөн онзаланып ылгалбас. Ынчалзаадаа оны Шуйда болгаш Бай-Тайгада танывас кижи ховар. Улус ону хүндүлээр, аңаа чоргаарланыр. Чонунун алдар хүндүткелин ол ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, кижизиг ажыл-амыдыралы-биле чедип алган. Оон адын Хертек Мөңгеевич Баадан ааер. Бо чүткүлүг ишчиниң күш-ажылчы оруу мынчаар эгелээн. Баштайында Тыванын результининге албан эрттирип чораан. Оон келгеш Шуй школазынга элээн каш чылларда поварлап-даа турган. «Мурнакчы» колхоз тургустунары билек-ле, аңаа кирип алгаш, дораан-на кадарчылап эгелээн. Оон бээр ам чээрби беш чыл эрткен. Бо үеним иштинде Хертек Мөңгеевич үзүк-соксаал чокка төрээн колхозунун хоюн малдан келгеш, оон экономиказының быжыгып сайзыраарынга төлептиг үлүг-хууну киирген. Хой ажылын хөгжүдерининге дуржулгалыг мурнакчы хойжунун ады-сураа чүгле районда эвес, харын республикада безин биллингир апарган.

Малчынның амыдырал-чуртталгазынга, ажыл-ижинге чээрби беш чыл дургузунда кандыр бергелер, өөрүшүлер турбаан дээр! Мурнакчы малчынның маңаа хамаарыштыр сактып, чугаалап олурары таварылга эвес.

Бир-ле катан Шуй девискээринге улуг хар дүшкен. Чашпан-сиген бажы хамаанчок, чавыс хараганнар безин хар адаанче чаштына бергилээн. Хар улуг, кадыг-дошкун кышкы үеде, ниитиниң малын менди кыш ажырып алырының хөрээ чүгле Хертек Мөңгеевичиге эвес, оон бүгү кожахелбээ малчын эш-өөрүнге берге айтырыг болу берген.

— Бир эвес дарый хемчег албас болза, херек бергедээндир, мен барып кадарчылар, бригадирлер-биле сүмележип, дугуржуп көрейн, хоюнар кодандан үндүрбейн. сигенден каап бээр силер — деп, ол кадайы Хертек Хованга чагып кавш, бригада төвүнче гаттанынкан. Кадарчылар бригадирн-биле кады ээлээн сүмелешкен сөөлүнде түннелди үндүрген. Амдыызында хар доп дошталбаанда коданнар чоогунда болгаш ээлээн ыраккы оттуг шаттарның харын аът болгаш трактор күжү-биле далбыйлаарын шиитпирлээн. Ук шиитпирни колхоз баштаар чери база деткээн. Каш хүн иштинде хар-биле демниг, шудургу демисешкеннинден одар-белчиир, орукчирик-даа ажыттынган, сигеп, саваң-даа дужүргүнген. — Дүн-хүн чок шудургу ажыл — ынчан малчыннар бистерге берге шылгалда болган — деп ол сактып чугаалап олурар. Черде малчын кижиниң ажыл-ижинге агаар-бойдустуң кадыг-берге үелери: хар-чаъс, соок-доңат, хат-шуурган дээш дыг таарымчалыг байдалга малдың төлү онча-менди турбайн канчаар.

— Малчын кижиниң ажыл-ижинде ажыт-чажыт үү боор. Кол-ла үүл зоотехниктиг болгаш ветеринарлыг негелдени сагып, эш-өөрүнүн эки арга-дуржулгазын өөренип, кызымаккай ажылдаарында. Хойнуң эткүр, дүккүр, төлүнүң менди болуру кышкы ажаалдадан улуг хамааржыр. Кадарчы кижи ону чедип алыр дээш хей үүлүү кылыр апаар. Чижээ, чайгы үеде хойну эртенги серинде одарже үндүрер, изиг түлүкте деваеледин дыштандырар. Кежээки серинни база эки ажыглап өткарар ужурлуг. Чайлаларда чаъс, чайыктан ыжык черлерге турар болза чогумчалыг. Тараа шелүнге эки өткарар. Кыштага келгеш, кыштаг чоогунун одарын часка курлап, хар улуг болур одарларже үндүрүп, чогум кыжын чывар, хаттыг үелерде ыжык, ооваш черлерни ажыглап өткарар болза эки. Кыжындаа, чайын-даа хараганныг, шыргай верже киирбес, дүктүн чидирнин болдурбас херек. Кышкы үеде кажаа иштиниң агаарлаашкын база бар. Ынчангаш алган хүлээлгени ажыр күүседириниң аргалары, курлавырлары бисте ам-даа бар. Бистиң хоювус колдуунда мериос болгаш чурттун хою-биле холумак. Бо чылын база хүр чаагай кыштадывыс. Кыштаавыс одар-белчиирн четчир. Ында күдүк, дизельдиг мотор база бар.

Хойжунун кадайы аңаа улажып мынча дей-дир: — ылангыя дүне электри пырыынга хураган ылар, үзерге амыр-ла чүве-дир. Чаңгыс сөс-биле чугаалзарга, амгы үеним дериг-хереклелдери-биле дериттинген кыштагга ажылдап, чурттаарга-даа чаагай чүве-дир. Ынчаарын таарыштырар вентиляцияны (агаар үндүрүкчүзүн) эки ажыглап, чаш хураганнарга аңгы-аңгы клеткалардыг болуру таарымчалыг. Дусту черле кеззеде үспес болза эки. Дорту-биле чугаалаарга малчын кижиниң чылдың чедип ап турар бедик коргузүглериниң үнлезини — онаашкан ажылынга хандыкшылыында, дуржулгадан улуг хамаарылгалыг.

Хоочун хойжунуң дузалакчызы чораан уруу Билчеймаа, күдээзи Оргумчу олар 1965 чылдан эгелеп тускай кодаанны малдап эгелээннер. Ам олар чүгле колхозта эвес, а районда мурнакчы кадарчыларның одуруунда киргеннер. Эрткен чылын комсомолчу хойжулар чүс хойдан 98, бо чылын 103 хураганны камгалап алганнар. Х. Билчеймаа район Совединиң депутадынга ийи удаа сонгуттурган. № 2 хойжу бригадада агитаторлавышаан, депутат хүлээлгезин ол база эки күүседип турар. Хертектер боттарының хойжу ижинин аныяктарга дуза болгу дег үүлүн үргүлүү сүмелеп чоруур, черле дыннаңгыр, сагыш-човангыр улус. Бо чылдың чымыштыг ижиниң үезинде сакманшиктер Мария Донгак, Тамара Хертек оларның малдың чаш төлүн онча-менди ажаап алырына улуг үлүүн киргеннинге олар өөрүп четтирин олурдулар.

Хертек Мөңгеевич ажылды келген шагында эвес, баш удур кылыр, алызын болап чоруур кижи дээрзин ол черниң улузу билир. — Бистиң ажыл-агыйда мериос, сараджа уксаалыг болгаш бо черниң хойлары бар. Кыштаглар кадыр-берт, ылангыя мериос хойлар хойга четпейн дөш черге шүлүп чылын каар боор-дур. Бо хойларны оргу, шынаалыг, шаттыг черлерге кадарза тааржыр деп бодаар мен. Ук хойларны уксаа аайы-биле ангылаары чугула. Бо хой тааржыр черинге кончуг өзүген, ийистээри база хой, дүккүр, чүгле онза ажаалда негээр уксаа.

Малчынын кадайы Ховаа угбай ниитиниң малын ажаап өстүреринин чаагай хөрээнге өг-бүлезинин ээзи-биле кады 25 чыл дургузунда кадыг-берген, өөрүшкүнү үлежип келген. Шынан-ла мынча чылда найыраллыг, ажыл-ишке кежээ өг-бүле, төрээн колхозунга, күрүнезинге чүс-чүс тонна эттти, дүктү бүдүрүп берген. Оларның үнелиг, чүткүлдүг күш-ажылын Төрээн чурт белин-биле үнелээн. Оон херечизи — Ховаа угбайның хөрээн Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени каастап турарын чугаалаарга-ла билдингир.

Хертек Мөңгеевичиниң амыдырал-чуртталгазында бир улуг өөрүшкү, ону 1965 чылда колхозтун коммунистери В. И. Ленининиң тургусканы Коммунистиг партияның кежигүнүнге хүлээп алганы болур, ону ол черле утпас, чоргаарал-биле бодап чоруур. Ажылышке чоллуг, ниитиниң хөрээ дээш кеззеде мурнакчыларның бирги одуруунда турар хоочун малчын 1970 чылда Ленинчи юбилей медалы-биле, 1971 чылда «Күш-ажылга шылгарал дээш» деп медаль-биле шаннаткан. 1973 чылда мал ажылын хөгжүдерининге улуг үлүг-хууну киирген дээш партия болгаш чазак Хертек Мөңгеевичиниң Хүндүлелдиң Демдээ орден-биле шаннаан. «Тыва АССР-ниң алгарлыг малчыны» деп хүндүлүг атты аңаа база тывыскан. Эш-өөрүнге, чонунга эвилен-ээлдек, мурнакчы малчын Шуй кодээ Советиниң депутадынга каш удаа сонгуттуруп келген. Сонгукчуларның чагыгларынга, негелде-хереглелдерининге дыннаңгыр болуп, шиитпирлээри негеттинин турар чугула айтырыгларны кодээ Советтин сессиязынга, парткомнуц, колхоз баштаар черинин хуралдарынга тургузуп турар. Чоннуң өзулут айбычызы, депутат хүлээлгени ол бедик медерел-биле күүсеп турар. Ындыларга чон чоргаарланыр.

Ч. ДОНГАК.

ЧАРЫШКА ТИИЛЭЭН

Чөөн-Хемчик райпозу тоску беш чылдын тодарадыкчы чылынын бирги чартыында бараан саарылгазының болгаш ниитинин чемненилгезинин сайгарылга планын 100,2 хуу күүсеткен. Зинаида Костяновна Зарицкаяның эргелекчилээни Чадаананың аъш-чем магазини райпонун садыгжылар аразында калбарган социалистиг чарышкынга киришкеш, алды айларның бараан саарылгазының планын 103 хуу күүсеткеш, райпонун план күүселдезинге эвээш эвес үлүг-хуузун киирген. Ында бараннарны садып алыкчылар боттары шилип алыр депшилгелиг аргаже шилчээнин план күүселдезинге улуг идиглиг болганы чугаа чок.

ЧУРУКТА: садыгжы З. К. ЗАРИЦКАЯ хереглекчиге бараннарны сүмелеп турары.

А. СОДУНАМНЫН фотозу.

БҮГҮ КҮШ-БИЛЕ

Амгы үеде кодээ ажылагыйның ажыл-ишчилериниң чугула сорулгазының бирээзи — ниитиниң малынга эки шынарлыг, четчир санныг, бадуун болгаш шыктыг чемнерни белеткеп алыры. Ол чүгле кодээ ишчилериниң хөрээ эвес, хоорайда-даа, кодээде-даа чурттап турар ажылчын, албан-хаакчыттарның болгаш албан, организация черлериниң хүлээлгези болур ужурлуг.

Бо чылын агаар-бойдустуң байдалы ээлээн таарымча чок, каанныаашкынныг болганындан тайгада-даа, алаак-шыктардаа сигеннин үнүжү мурнуку чылдарныынта ыракта четпес.

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтун конторазынга чоокта чаа дирекция черинин, тускай эртемниглериниң актив-биле каттышкан калбак хуралы болуп эткен. Ол хуралга ниитиниң малынга чем белеткээр ажылдарның чоруп турар дугайында Чыраа-Бажы, Чыргакы, Хорум-Даг салбырларының эргелекчилериниң илеткелдерин дыннап чугаалашкан.

Сиген белеткелинге ажылдаар техника бүрүн септеттинген. Механизастаттынган 3 звенону тургускан. Совхоз бо чылын ниитиниң малынга 1571 тонна сигенни, 1895 тонна көк-суланы белеткеп алыр планныг.

Бистин Чыраа-Бажы Төп салбырның ажыл-ишчилери мал чеминге 686 тонна сигенни, 335 тонна көк-суланы болгаш 5260 тонна кукуруза силозун белеткээр планныг.

Бо хүннерде сиген белеткелинде 5 звенодарда 30 хол кадыыры, тракторлуг 2 сиген машиназы ажылдап турар. Бо хүннерге чедир 10 тонна сигенни, Чыраа-Бажы ортумак школазының өөреникчилериниң күжү-биле 55 тонна будук-бүрүнү белеткээш, кыштагларда чедирген. Июль 21-де Аныяк-Чыргакыда чурттап турар бүгү малчыннарның шевин Элдит-Кара-Суг деп черге организастап эрттиргеш, ында 500 ажыг долгак сигеннни белеткээн.

Салбырда партия аге организациязының хуралынга мал чеми белеткээринин дугайын чугаалашкаш, коммунист кижи бүрүзү бир тонна, а өреге бүрүзү 2 тоннадан 3 тонна чедир сигенни белеткээр кылдыр шиитпир хүлээп алган. Бо талазы-биле почтачы Монгуш Сүрүн өг-бүлезинин кежигүннери-биле бир дугаарында сигенче киргеш, совхозка 3 тонна сигенни белеткээш, хүлээдип берген.

Социалистиг чарыштың тиилекчилерин шаннап-мактаар тускай негелделерни ёзугаар, бирги черни алган сиген звенозунга шилчиир Кызыл тук-биле кады 50 рубльдин, ийити черни алган звенога вымпел болгаш 30 рубльди тыпсыры көрдүнген.

Совхозтун ажыл-ишчилери малга четчир санныг чемни белеткеп алыр дээш шудурту ажылдап турар.

О. КАРА-САЛ.

ОНААЛДА БЕРДИНГЕН

Районга мал чемин белеткээри эгелээнден бээр байдалды СЭКП-ниң Улуг-Хем райкомунун бюрозунга чугаалажып көрген. Аңаа дыпнадыгны райкүүскомнун кодээ ажыл-агый эргелелиннин начальниги И. Е. Тур кылган. Район ниитизиби-ле 20.247 тонна сигеч, 2750 тонна сенаж, 1790 тонна будук-бүрү белеткээр планныг. Ам херек кырында белеткээни: сиген 204 тонна, будук-бүрү — 392 тонна.

Районнун ажыл-агыйларындан «Улуг-Хая» совхоз 93 тонна, «УТКА 25 чылы» — 64 тонна, «Ак-Туруг» — 35 тонна, «Найыралы» — 12 тонна сигенни белеткеп алган. Будук-бүрүнү «Ак-Туруг» — 195, «Найыралы» — 91, Жданов аттыг совхоз — 87, «УТКА 25 чылы» — 69 тоннаны белеткээн.

Мал чеминиң белеткели куду темпилиг болуп турарын барымдаалаашкы ажыл-агый бүрүзүнге хүнде белеткээр мал чеминиң онаалдазын доктаадып тургускан. Чижээ, «Улуг-Хая» совхоз хүн дургузунда 80 тонна сигенни, «УТКА 25 чылы» совхоз 60 тоннаны белеткээр. Өске-даа ажыл-агыйлар хонукта мал чеми белеткээриниң ындыг график-планын алган. Мал чеми белеткээринче районда шупту 23 механизастаттынган бригада киришкен.

Район төвүнүн албан, организация черлериниң, суурларның чурттакчыларының ажыл-агыйларга мал чеми белеткээринге көргүзер шеф дузаламчызының хемчээлин, чүү кылырын тодараткан.

Сигенчи бригада бүрүзүнге оон социалистиг хүлээлгелерин, чарыштың негелделерин тодараткаш аскан турар. Мал чеминиң белеткелинин түннелин ажыл-агыйларга беш, а районга он хонуктан үндүрери, чарыштың тиилекчилерин материалдыг шаннап, мактаары көрдүнген.

Б. МААДЫ,
СЭКП райкомунун пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи.

МЫЙЫСТЫГ БОДА МАЛДЫҢ УКСААЗЫН ЭКИЖИДЕРИ

Тоску беш чылдың төнчүзүнде республиканың малчыннары сүт саалазын 26 мүн тонна, инек эдин бүдүрерин 6 мүн ажыг тонна чедирер хүлээлгелиг. Ону күүселиринге эргежок чугула чүүл болза, саар инек бүрүзүнден 1850 кг сүттү ылыры, эткир угланышкынныг инек мал ажылын хөгжүдери болур. Сүт болгаш эт бүдүрерин көвүдериниң чугула үүлү малды чемгерери, ажазарын экижидери болгаш тускай угланышкынныг уксаажыдылга ажылын чорудары болур.

Ындыг болза-даа элээн хей ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери мал чеми-ле турар болза, эт-даа, сүт-даа бар болур дээр хөөнге алып, уксаажыдылга ажылынче кичээнгей салбайн турар. Шак ындыг чорук зоотехник эртемнигге болгаш мурнакчы ажылагыйларның дуржулгазынга шуут удур боон турар.

Мыйыстыг бода малдың уксаажыдылгазын экижидериниң бистин республикада бир кол үүлү болза, тыва инектерни симменталь уксаа-биле хайнакташтырган, инек малдан алыр продукциязы элбекшидери болур. Ону мындыг чижек-биле көргүзүп болур. Бир эвес Тывага саар инектің бээр суду 1953 чылда чүгле 457 кг турган болза, ол 1973 чылда 1714 кг кылдыр өскен. Амгы үеде чугула сорулга болза уксаажыдылга ажылын чорудуп турар ажыл-агыйларның болгаш фермаларның дуржулгазын улам-на нептередири болур. Чижээ, «Кек-Тей» совхозтун инектериниң 89,2 хуузу ырыг симменталь уксаазы болуп турар. Бир инектің чылда бээр суду ортумаа-биле 2813 кг боон турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта ырыг симменталь уксаалыг инектің чылда бээр суду 2539 кг чедип турар.

Уксаажыдылга ажылын чорудуп турар фермаларда бир инектің чылда бээр суду 1973 чылда ортумаа-биле 2291 кг болган. Ол болза республикада бир инектен алыр сүттен 33,8 хуу ажып турар.

Амгы үеде республикада турар инек малдың уксаалыг болгаш класстыг составынга допчузу-биле доктаап көрээли. Бо чылдың январь 1-де турган байдал-биле алырга, бүгү мыйыстыг бода мал 112,8 мүн баш болуп турар, оон иштинде инектер 37,5 мүн баш ийикпе, бүгү инектин 33 хуузун эзлеп турар. Уксаажыдылга талазы-биле чоруткан үчүтү барымдаалаарга, инек малдың баш санының 16,8 хуузу ырыг уксаазы болгаш дөртү салгалдыы. Бүгү бүдүрүкчү бугаларның 80,3 хуузу ырыг уксаазы, инектериниң — 5,5 хуузу ырыг уксаазы. Инектериниң 6,3 хуузу-бирги салгалдыы, 73,8 хуузу ийиги болгаш 14,4 хуузу дөртү салгалдыы болур. Моон алгаш көөрге, I, II салгалдың хайнактарын кол черни эзлеп турар. Бүгү мыйыстыг бода малдың уксаа талазы-биле хуваттының турары базз ол ышкаш, тодаргайларга, II, III салгалдың малдары 76,3 хууну эзлеп турар.

1964 чылдын январь бирде Тывага инектериниң 64,2 хуузу уксаалыг турган, 1974 чылда уксаа талазы-биле үчүтү катап чорударга, инек малдың 89,5 хуузу уксаалыг болган. Моон алгаш көөрге, өөлгү он чылда инек малдың уксаалыг болуру көвүдеп турары ийдеп-дир.

1974 чылдың январь 1-де инек малдың 7,9 хуузу элита болгаш элита-рекорд, I классты — 26 хуу, инектериниң ол-ла адаан аайы-биле алырга, 2,9 болгаш 16,4 хуу болган. Инектериниң иштинде кол черни II классты эзлеп турар ийикпе, ол 38-43 хуу аразында турар.

Уксаажыдылга ажылын үжен чыл иштинде чорудуп келгениниң түннелинде, мыйыстыг бода малдың уксаа болгаш класс талазы-биле составы ындыг болган-дыр. Уксаажыдылга ажылының амгы үеде туруп турар байдалын экз деп саман болур бе? Чок, ынчаар санаар барымдаа чок. Мыйыстыг бода малдың уксаазын экижидерде чүү кылза чогуурул? Амгы үеде инек малды ийи угланышкын-биле өстүрүп турар. Биреэзде, эттиг-сүттүг болгаш ийиде, эттиг. Эттиг-сүттүг уксаада экижидикчи уксаа симменталь, эттиг угланышкында — ак баштыг казах уксаа болур.

Симменталь уксаа-биле хайнакташтырылганы чорударының кол сорулгазы малдың уксаазын улам-на экижидери болур. Ол сорулганы күүседирде херектиг үүлдер: уксаажыдылга талазы-биле зоотехниктиг ажылды ылап шын чорудары болгаш үчүтү мык тургузары, хайнакташтырган малдарның иштинден продуктулуг болгаш шынарлыгларын шилип алыры, бедик шынарлыг бүдүрүкчү бугаларны ажыглаары.

Уксаажыдылга ажылын шын организастаарда сүттүг болгаш эттиг-сүттүг мал фермаларынга чыл санында бонитировканы (шилилдени) чорудары, хайнактарны болгаш бүгү бүдүрүкчүлерни шилип алыры болур.

Бонитировкага үндезилээш, эң дээре малдарны шилип алыр. Аңаа барымдаалаар үүлдер болза, малдың мага-бодунун бүдүжүнүн база тургузуунун кандыг болуру кол черни ээлээр. Дээре деп шилип алган малдарны аңгы-аңгы болуктерге, коданнарга болгаш фермаларга үзүп. Сүттүг малдарны шилип алырда, эмигиниң сүттүг болур хире тургузуун, эмиг допшуларының электри саалдазынга тааржыр хирезин кол барымдаалаар.

Мыйыстыг бода малдың уксаазын экижидер ажылга тарып боозадылга станциялары ажылагыйларга улуг дузаны көргүзер ужурлуг. Ол станцияларда ырыг симменталь уксаанын бүдүрүкчү бугалары бар. Оларны уксаа болгаш класс талазы-биле чарарга мындыг: элита-рекорд 19 бугга, олар бүдүрүкчүлериниң 67,8 хуузун эзлеп турар, элита — 8 баш, олар 28,5 хуу; бирги класстын — 3,7 хуу.

Бир эвес долу ажыглаар болза, бистиң инектеривистиң 80 хуузун тарып боозадылга станцияларының бугаларының үрези-биле боозадын болур арга бар. Амгы үеде тарып боозадылганы 50 ажыл-агыйда, тодаргайларга, 17 колхозта, 33 совхозта чорудуп турар. Ол болза инектериниң 45 хуузун тарып боозадын турары-дыр.

Ажыл-агыйлар бодунуң саар мал коданын улам хөгжүдер база өске ажыл-агыйларга садар сорулга-биле 260 баш казыра бугажыктарны болгаш 1000 баш кыс казыраларны доруктурып өстүрүп турар. Ол болза республикага 1969-75 чылларда чорудар уксаажыдылга ажылының бир чугула кезии болур. 1973 чылда республикага херек кырында 29 бугажыктарны болгаш 420 баш кыс казыраларны доруктурган.

Республикага чыл бүрүде-ле бүдүрүкчү бугаларны эккеп турар, ынчалза-даа чемгерилде болгаш ажаалда багай болганының харааны-биле олар элита база элита-рекорд шынарын чидиргеш, II класстың бугаларынче шилчип турар.

Эрткен каш чылда чоруткан бонитировканың түннелин анализтел көөрге, чамдык ажыл-агыйдар малдың продуктулуг болуру-биле оон уксаазы денге экижиирин чедип албайн турар болган. Чем-суурнуң четпес болганы-биле дөртү салгалдың хайнактары сүттүүнүн талазы-биле үшкү салгалдыыдан куду, мырыңай ийиги салгалдадаа дора апаар таварылгалар бар. Ынчангаш чурт иштинин инээн симменталь-биле хайнакташтырары ажыл-агый бүрүзүнге яңзы-бүрү болур ужурлуг.

Яңзы-бүрү хевирлиг малдыг, инектериниң деңзизи чиик болгаш бээр суду эвээш фермаларга чурт иштинин инээн эки салгалды бээр үе-чадазынга чедир чаартыр хайнакташтырылганы чорудар. Бирги болгаш ийиги салгалдың хайнактарын боттарының аразында эдержилгеге киирер.

Уксаажыдылга фермаларынга хайнакташтырылганы III, IV салгалдың толу алдынгыже чорудар. Моон-биле холбаштыр билзе чогуур чүүл болза, уксааның салгалының быжыг болур чорду малды эки чемгеррининде болгаш ажаарында болур. Аныяк малды чажыннан эгелээш, оон бүгү назынында эки чемгери болгаш ажаары оон кадык-шыырак, эки продуктулуг болур шынарын көдүрер. Уксаажыдылга фермаларынга чаш малды чемгерининче норма мындыг: эр бызааларга 400 кг чалаң, 700 кг тырткан сүттү, кыс бызааларга 200 кг чалаң сүттү, 400 кг тырткан сүттү оларның бызаа назының үезинде ижиркеп турар ужурлуг.

Мыйыстыг бода малдың уксаа шынарын экижидериниң чамдык айтырыглары ындыг-дыр. Колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери мыйыстыг бода малдың уксаазын экижидериниче онаа кичээнгейин салыр херек. Элбек эзтти, сүттү бүдүрериниң магадылалы чугум-на минде.

А. ПЕТРОВ,
Республиканың күруксаажыдылга каттыжышкынының начальниги.

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Совет чазак Кипр талазы-биле бодунуң туружун база катап тодаргайы-биле медеглээри эргежок чугула деп санап тур. Оны болдура берген чылдагаан болза, грек шериг эрге-чагыргазының болгаш оон күткүчүлериниң агрессилиг ажыл-чорудулгазының түңнелинде бот догуннаан күрүне — Кипр Республиканың хамаарышпас чоруунга болгаш суверенитединге удур айылды амга чедир чайлатпааны болур. Ол үүлдер Кипрниң салым-чолунга чаа, айылдыг байдалды тургузуп турар. Хамаарышпас бот догуннаан күрүне—Каттышкан Нациялар Организациязының кежигүнү турар бе азы турбас бе деп айтырыг шыңгыызы-биле тургустуна берген.

Лорт шериг холгаарлаашкынының күжү-биле хамаарышпас Кипрниң бот догуннаашкынын узуткаарын оралдажып турган күштер ам кээп, чажыт кажар маневрларның дузазы-биле боттарының эрги сорулгаларын чедип алырын оралдажып турар. НАТО-нуң чамдык бөлүктери Кипрниң тускайлаң күрүне тургузуун болгаш девискээр аайы-биле бүрүн-бүдүн турар чоруун ыят чок садыглажыышкын айтырыны болдуруп, Чер ортузу далайының чөөн талазында боттарының шериг-стратегтиг туруштарын быжыглаарын бодап турар. Болу берген байдалды өзугаар алырга, олар чуртту шуут чарарын, адак дизе, аңаа эптиг байдалды тургузар дээш оралдажып турар. Кипр улустуң келкр үезин оон кирикилгези чокка тодарадырындан болгаш оон амыдыралчы үндезин эрге-ажыктарынга каража чедиреринден олар чалданмайн турар.

Моон алгаш көөрге, Айыл чок чорук Чөвүлелиниң бо чылдың июль 20-деги резолюциязының кол-кол негелделерин амыдыралга күүсеткенин турарының ужуру билдингир-дир.

Даштыкы шериг интервенциязын доп-дораан соксадырын болгаш даштыкы шериг персоналын, оон иштинде Кипрниң президентизи Макариостун үндүрери негээн персоналды соңгаарладыышкан чокка үндүрерин Айыл чок чорук Чөвүлелиниң шинтпириниде керүп турар. Ыынчаарга чепсектиг үймээн үндүрген грек шериг албаныгларын ортулуктан амга чедир үндүрбээн. Кипрде туруп турар даштыкы чепсектиг күштерни үндүрбейн, харын оларның санын көвүдеп турар. Коргудуп-күштээр чорукка болгаш террорга ам таваржып турар кипр чонга бо бүгү үүлдер кайы хире ондактыг уржуктарны чедирип болурун бодаары берге эвес ышкажыл.

Кипрге конституция өзугаар чазакты катап тургузарын Айыл чок чорук Чөвүлелиниң шинтпириниде айытган. Ындыг турбуже, чалча «чагырыкчы» Самсон политиктиг арениадан чайлаттырза-даа, эрге-чагырганың боттуг былары үймээнчилериниң холунда, «анозис» дээр чүвениң кипрни чарарының ажык талалакчыларының холунда артпышаан.

Президент Макариос баштаан дүрүм өзугаар чазак бодунуң эрге-чагыргазын долузу-биле боттандырар арга чок болуп турар. Кипр улустуң иштики херектериниге каржы холгаарлаашкын уламчылап турар. Херектиң байдалы ортулукту эжелээринче, оны кезектерге чарарынче аппар чыдар. Оны бүгү делегей көрүп турар.

Ындыг байдал-биле моон соңгаар эптежип болбас. Кипр Республиканың хамаарышпас чоруунга, суверенитединге болгаш девискээр аайы-биле бүрүн-бүдүн турарына халдаашкын кылырын эц-не дүргени-биле соксадыры чугула. Совет Эвилели оны чедип алыр дээш бодунуң талазындан моон соңгаар-даа чайгылыш чок туржур аппаар. Совет Эвилелиниң ындыг туружунга хамаарыштыр дадагалзаашкын кымга-даа турбас ужурлуг.

Кипрни хамаарышпас күрүне кылдыр арттырар дээш сес-биле эвес, а херек кырынга туржун турар бүгү күрүнелер эргежок чугула бүгү-ле базымнарны чогум-на бо угланыышкын-биле чорудар хүлээлгелиг. Бирги өөлчегниң сорулгазы болза Айыл чок чорук Чөвүлелиниң Кипр талазыбиле бо чылдың июль 20-деги резолюциязын долузу-биле база доп-дораан боттандырары болур.

Грек дайынзырактарның агрессиязынга чедир турган бот догуннаан Кипр күрүнени катап тургузары чугула. Кипрниң иштики херектериниге даштыкы кандыг-даа холгаарлаашкынны дораан соксадыры болгаш даштыкы шериглерни ортулуктан үндүрери эргежок чугула.

Кипр улуска — киприот-гректерге-даа, киприот-турктарга-даа — бодунуң айтырыгларын бөдү шинтпирлээр, бодунуң ниити төрээн чуртунуң—Кипр Республиканың хуу-салымын тайбың болгаш дүшкүүрлүг эвес байдалга шинтпирлээр чарылбас эргени хандырган турар ужурлуг.

Кипр айтырынын делегейниң бүгү чугаалажыышкыннарынга, чугаалажырынга, оон иштинде Англияның, Грециянның болгаш Турциянның Женевада эгелээн чугаалажыышкыннарынга, Кипрниң дүрүм өзугаар чазаның төлөөлөкчилери ыяап-ла киржириниң чугулазын үстүнде үүлдер негеп турар. Совет Эвилели ол дээш быжыг-биле туружып турар. Кипр улустуң эрге-ажынга дүүшпес шинтпирлер байдалды улам чидигленгирип, чаа мөсилдежиишкиннерге чедирип болур.

Айыл чок чорук Чөвүлели база шыңгыы харыысалгалыг. Оларның хүлээп алган шинтпирлери саазын кырынга артып каарын болдурбас херек. Айыл чок чорук Чөвүлели аңаа даскан хүлээлгени төнчүзүнге чедир күүсеткен турзун дээш Совет Эвилели туржур аппаар.

Кипрниң хамаарышпас чоруун, суверенитедин, кажа-даа каттышаан республика болур статузун камгалаары-биле турушпушаан, Совет Эвилели принципиалдыг бодалдарны удургулга болдуруп турар. Ол үүлдер совет даштыкы политиканың бодундан — агрессивны өйтур шаварының, улуг-даа, бичин-даа бүгү улустарының дүрүм өзугаар эргелерин камгалаар политиканың, тайбыңның болгаш делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиканың бодундан үнүп турар. Кипрниң хамаарышпас чоруун камгалаарынга, ук девискээрге тайбыны болгаш айылы чок чорукту хандырарынга чүткүлдүг кижилер Совет Эвилелиниң билиишкининге болгаш кады ажылдажылгазынга даянып болур.

Чаа өөредилге чылынга.

БЕЛЕТКЕЛ ОРГАНИЗАСТЫГ

Бай-Тайга районнуң школалары 1974—75 өөредилге чылынга белеткелдерни организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде интернаттарның 8, школаларның 7 корпустары септеттинген, 6 столоваялар база белен. Чаа өөредилге чылынга белеткелдер Шүйнүң, Кызыл-Даг ның ортумак, Тээлинин № 2 сес чыл школаларында эки чоруп турар. Бо школаларның өөредилге корпустары, интернаттары септеттинген, одаар чүүлдүң соөртүлгези 50—60 хуу чедип турар. Шүйнүн кадыкшылга школазы, Шуй, Кара-Хөл школалары одаар ыяш соөртүлгезин 90 хуу чедирип алган. «Мурнакчы» колхозтун баштаар чери (даргазы эш А. Сюрюн) бодунга хамаарышкан школа, урутлар садтарының одаар ыяжын апрель айда белеткээн болгаш школага чедирип бээринче чогуур кичээнгейин салган.

Шуй, Тээли, Кызыл-Даг, Бай-Тал болгаш Кара-Хөл школаларының интернаттары адик-хөп, орун-дөжек херекселдерин садып алырын 70—80 хуу чедир күүседип алган. Тээлинин № 3 сес чыл школазы чаа өөредилге чылынга черле эки белеткенин турар. Бо школа одаар үүлүн үүс хуу белеткеп алган. Школаның директору, хоочун башкы Мария Васильевна Дробышевская чаа өөредилге чылынга белеткелди эки удуртуп турар.

Өөредилге номнарын болгаш херекселдерин ном садында киргеп. Оны школаларның библиотекарьлары өөреникчилерге садыглап эгелей берген. Бо ажылды Бай-Тал, Шуй ортумак школалары эки организастап турар.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилгени 1974, 1975 чылларда доозарын тодаратканы планны райкүүскомнуң улус өөредилге килдизи ажылдап кылган. Ында соолгу ийи чылда сес класс дооскан өөреникчилерни ортумак школаларга болгаш ортумак билиг бээр өөредилге черлеринге өөредири тодараттынган.

Чаа өөредилге чылынга белеткелдің кол сорулгазы ортумак өөредилгеже шилчилгени доозар дугайында бүгү талалыг организастыг белеткелдерни чорудары болгай.

Ортумак өөредилгеже шилчилгени Тээлиниң ортумак школазы багай шинтпирлеп турар. Бо школа кабинеттер тургузаар, класс комнаталарын алгыдар аргалыг турган-ла, чүү-даа кылбаан. Аңаа бо чылын 28 класстарга 880 өөреникчилер өөренир. Амгы үеде септелгени чорудуп турар эштер парталар, столдар, классөрээлдери чедишпес турдала, тодаргай организастыг ажыл чорутпайн турар. Школаның удуртукчулары ортумак өөредилгеже шилчилгениң кол негеллелерин үзүп келген. Соолгу 2 ылда бо школаның 9-ку класстарындан 30 өөреникчилер өөредилгезин ара каттаан. Кара-Хөл, Тээли сес чыл школаларының сески класстарын дооскан өөреникчилерни 9 класска хүлээп албайн баар таварылгалар бар.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилгени күүседиринге, аныяк салгалды өөредип, кижизидеринге бистиң районда колхоз, совхозтарның, албан, организацияларының тус-тус коллективтериниң киржилгези ам-даа дыка четпес. «Тээли» совхозтуң директизязы, районнуң көдээ ажыл-агый эгелели өөреникчилерни көдээ ажыл-агый мергежилдеринге белеткээр талазы-биле боттуг хемчеглер албайн турар.

Четвестерни чайладыр, боттуг ажыл-херектер-биле чаа өөредилге чылын үткүп, организастыг ажылдарны чорудары чугула.

Б. ШАКТАР-ООЛ,
инспектор.

Боду бүткен

Бүгү-эвилел ужур-дузалыг «Тыва кобальт» комбинаттың девискээринде чараш аяңнарлыг когаан алаакчыгаштар чыл бүрү улам-на немежип, көрүштүг калбарын турары өөрүүчүг. Ол садыгаштарны бүдүрүлгенин коллективтери, өөредилге черлери немей тарып, ажаан өстүрүп турар. Шак ындыг шел ам безин үүс гектар ашкан.

Хову-Аксы суурда сес чыл школазының когаан участогун чижекке мактаар бодадым. Бо ажылга дөртку «а» (башкызы З. В. Спирина) болгаш чедиги «в» (башкызы Д. А. Климова) класстарының өөреникчилери эн идепкейлиг киришкен.

Школа участогунда Дауриянның дыды дээр ийи харлыг шетчигештер, олурткан өскелдер ыяштарның өзүлдези эки. Тарымал ыяштарның дазылы ам шупту быжыккан. Ол улуг бүдүрүлгенин девискээри чоорту боду бүткен дөргүнер кылдыр, когаан сесерликтер-биле бүргеттинер.

О. КОРОДА.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ЕВРОПАГА АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазыбиле чөвүлел хуралдын ийиги үе-чадазында дыка улуг депшилге чедип алдынган.

Соолгу хүннерде чөвүлел хуралдын мурнунга тургустунган чугула айтырыгларның бирээзин шинтпирлээн — күрүнелер аразында культура, чырыдыышкын, информация болгаш харылзаалар талазыбиле кады ажылдажылганың принципиалдыг үндезиннерин ажылдап кылган. Ындыг кады ажылдажылганы киржикчи күрүнелериниң аразында харылзааларны таарыштырып турар принциптерни долузубиле сагыырына, ылангыл күрүнелериниң деп эргелиг болгаш бот-бодунун иштики херектеринге холгаарлашпазының принциптерин сагыырына үндезилеп боттандырарының комплекстиг дугуржулгазын таарыштырылга комитеди үүлдүгүүнген. Гуманитарлыг айтырыглар дугайында документинин сөзүнүң талазы-биле чөпшээрежилге чедип алдынган. Киржикчи күрүнелер бот-бодунун эргелерин хүндүлеп көөр, боттарының хоойлуларын болгаш административтиг дурумнарын тургузар дугайында үүлдүг чөпшээрешкен. Делегей эргелериниң талазы-биле хүлээлгелерни күүседирийнин принциптеринге чогуур немелделерни база киирер.

Европага айыыл чок чорук айтырыгларын көрүп турар бирги комиссия күрүнелериниң иштики херектеринге холгаарлашпас принциптиң сөзүн бүрүткээн. Кижинин эргелерин болгаш кол-кол хосталгаларын хүндүлеп көөр принципти тургузары бурунгаарлаан.

Чөвүлел хуралдың хүн айтырыының ийиги пунктузунун талазы-биле ажыл доостур чыгаан (экономика, эртем болгаш техника талазы-биле кады ажылдажылга болгаш долгандыр турар бойдусту камгалаар талазы-биле). Экономиктиг улуг хемчээлдиг төлевилелдер кезээниң сөзүн чогаатган. Садыглажыышкынны шулуудадыр, үлетпүрге кады ажылдажылганың хевирлериниң болгаш арганың, чазактар аразында ийи талалыг болгаш хей талалыг дугуржулгаларның ролюнун, ниити-экономиктиг база садыг информациязының, ажылхерекчи харылзааларның талазы-биле бөлүктерге хамаарышкан кезектерни хевирлеп тургускан. Оон бичии мурнуу чарыында долгандыр турар бойдусту камгалаар дугуржулганын сөзүн хүлээп алган.

Гуманитария болгаш өскедаа үүлдер талазы-биле комиссия киржикчи күрүнелериниң эртем талазы-биле кады ажылдажылгазының дугайында, талалларын сонуургап турар айтырыгларының талазыбиле эртем шуулганнарын эрттиреринің дугайында дугуржулганың сестерин ажылдап кылган.

Информацияга бот-бодун киириштирерин экижидер, өгбүле айтырыының талазы-биле кады ажылдажылга дугайында киржикчилериниң туружу боттуу-биле чоокшулашкан.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хурал эки түңнелдери чедип ап шылдавас дээр дугайында Барыын чүкте чамдык органнарның дыңнадыглары сотка дүшкен деп чүве үстүнде барымдаалардан илдеп-дир.

Чөвүлел хурал болунук ажылын сентябрь 2-де катап эгелээр.

ЭКОНОМИКТИГ ДУЗАЛАЖЫЛГА ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ КОМИССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛЫ

УЛАН-БАТОР, июль 29. (СЭТА). Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң Статистика талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралы болган. Хуралга ЭДЧ кежигүнү чурттарның делегациялары болгаш ЮСФР-ниң делегациязы киришкен.

Хуралга ЭДЧ-ниң 25 чыл дургузунда ажыл-чорудулгазының дугайында болгаш статистика талазы-биле комплекстиг программаны боттандырып турарының дугайында айтырыгларны чугаалашкан. Статистика талазы-биле комплекстиг программаны чедиишкинниг боттандырып турарын демдеглээн.

Комиссия күш-ажыл статистиказының аргаларының болгаш аске-даа чугула айтырыгларның талазы-биле сүмелерни хүлээп алган.

ХУРАЛ СОҢГААРЛААН

НЬЮ-ЙОРК, июль 27. (СЭТА). КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң июль 26-ның кежээзинде дүрген эрттирер дээн хуралын соңгаарлаткан. Ук хуралды ортулукта байдалды көөрү-биле база аткылажыышкынларны соксадырын хажыдар чорукту уламчылап турарын көөрү-биле КНО-нуң чанында Кипр Республиканың доктаамал төлөөлекчизиниң дилээн өзугаар эрттирер ужурлуг турган.

Кипрде байдалды таарыштырар талазыбиле үш таланың чугаалажыышкынларын ол хүн Женевага уламчылаар ужурлуг турган, оны барымдаалаан, Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң хуралын соңгаарлаткан.

Совет судноолар Хельсинкиниң портунга бо-ла чеде бээр апарган. Фин найысылалдың чурттаичылары Советтер чуртунуң ак хар дег иаас-чараш лайнерлерин үргүлчү-ле өөрүшкүлүг, чылыы-биле үткүп турарлар.

ЧУРУКТА: «Таллин» дээр совет пассажир теплоходу Хельсинкиниң портунда тур.

Ю. ДАШКОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧОГААДЫКЧЫ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

БУДАПЕШТ. Амгы үеде совет база венгр эртемденнер болгаш специалистер 350 ажыг темаларны кады ажылдап турар. Чаарби беш чыл дургузунда сырый кады ажылдажылганың түңнелинде эвээш эвес чугула эртем-техниктиг айтырыглар ниити күш-биле шинтпирлеттинген.

Уре-түннелдиг кады ажылдажылганың тодаргай чижектериниң бирээзи кылыр чылыг-биле ажылдаар улуг электростанцияларга суг соодар тускай тургузугну ниити күш-биле чогаатканын алап болур.

«Теплоэлектропроект» дээр бүгү-авилелдиң күрүнеиниң төлевилел институдунуң болгаш Венгриянын энергетика институдунуң ажылдакчылары демнежип турган, «курган батарея» биле аңаа градирняның элементилериниң каттышкан градирняны тургускан. Оон түннелинде хей-хей үүс тонна сугну камнап алыр болгаш оон чогуур соодуушкунун хандырар дерилге тургустунган.

Баштайгы каттышкан градирняны Арменияда Раздан ТЭЦ-ке тургузар деп шинтпирлээн. Ол чогаадылганы делегейниң дыка хей чурттары аажок сонуургап турар. Каттышкан градирня делегейниң изиг чурттарынга өнза калбаа-биле хереглеттинер.

ССРЭ биле ВУР-нуң аразында ажыктыг янзы-бүрү эртемтехниктиг кады ажылдажылга ам чаарби беш чыл дургузунда чедиишкинниг боттанып турар.

ЛЕЙПЦИГ ЯРМАРКАЗЫҢГА УТКУШТУР

ВЕРЛИН. Бо чылдың сентябрьда Лейпцигке делегейниң күскү ярмарказына барык 50 хире чурттарның 6 мун үлетпүр бүдүрүлгелери болгаш даштыкы садыг организациялары киржир. Лейпцигке 80 чурттардан садыг-үлетпүр кижилери болгаш аалчылар келир деп турар. Ындыг саннарны Берлинге болган парлалга конференциязына ярмарканың чиигине директору Фридрих Вонзак чугаалаан.

Социалистиг чурттардан ярмарканың эн улуг киржикчизи, мурнундаазы ышкаш, Совет Эвилели болур. Оны аңаа 22 даштыкы садыг организациялары төлөөлөөр. Болгария, Венгрия, ГДР, Польша, ССРЭ болгаш Чехословакия «Интератоминструмент» деп тускай делегелгени ярмаркага организастаар. Оны ЭДЧ-ниң чурттарында атом энергиязын тайбың өрулгаларга ажыглап турарынга тураскаадыр.

«ПОЛЬФАНЫҢ» ЭМНЕРИ

ВАРШАВА. Варшаваның «Польфа» дээр эм кылыр комбинатынга ай хуусалыг шөлөө берген. Улуг үлетпүр бүдүрүлгези план өзугаар аңаа турупкан. Чанчыл өзугаар комбинаттың бүгү коллективи чаигыс үгда шелөөже үнер, а ол үеде бүдүрүлге цехтеринге септелге бригадалары дериг-херекселдерни эн хынамчалыы-биле ашган, арыглаар ужурлуг. Септеттинген станоктар болгаш машиналар чыл дургузунда соксаал чок ажылдаар болгаавз, бүдүрүлгеге ындыг үзүктелиишкин чыл планын күүседиринге мөөнүк болбас дээрзин мурнуку чылдарның дурулгазы кергүскен.

Польшада эм кылыр эн улуг бүдүрүлге болур «Польфаның» ажылдакчылары ай хуусалыг шөлөөже сагыш амыр үнүп турар. Чүге дээрге, олар бо чыллың алды айларының онаалдаларын дерт хуу ажыр күүсеткен.

Комбинаттың продукциязының дыка хөй экспортче» колдуунда Совет Эвилелинче үнүп турар.

(СЭТА).

ПАРИЖ. Өөредилге, эртем болгаш культура айтырыгларының талазы-биле Каттышкан Нациялар Организациязының (ЮНЕСКО) кежигүнүнге Совет Эвилелиниң кирген үезинден бээр бо чылын чээрби чыл ою болган.

Ол болуушкунга хөлбаштыр ЮНЕСКО-нуң турар бажыңының залдарының бирээзинге «ССРЭ—эртем, культура болгаш өөредилге» деп, совет делгелгени кылган.

ЧУРУКТА: делгелгени аңаа барган кижиерниң көрүп турары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

САДЫГЛАЖЫЫШКЫННЫ КАЛБАРТЫР

ТОКИО. (СЭТА). ССРЭ-ниң даштыкы садыг министриниң бирги орулакчызы И. Ф. Семичастнов болгаш Японияның даштыкы херектер министриниң орулакчызы Ф. Того олар мурнуу-якут хөмүр-даш төлевилелиниң талазы-биле чазактар аразында солчур чагаага ат салган.

Бо төлевилелди боттандырары-биле июнь 3-те Москвага Бүгү-эвилелдиң «Союзпромэкспорт» каттыжыышкынының болгаш Японияның «Минами Якутотан кайка цукереку кабусики кайся» деп фирмазының аразында 20 чыл хуусаалыг чингине дугуржулганы чарган, оны өзугаар ССРЭ Японияга мурнуу-якут хөмүр-дашты бээр, а Япония ССРЭ-же мурнуу-якут хөмүр-даш бассейнин ажылдап кылырынга хереглээр дериг-херекселдерни, машиналарны, материалдарны болгаш өске-даа бараанларны чорудар ужурлуг. Июнь 26-да ССРЭ-ниң даштыкы садыынга ажыглаар Токиода банк болгаш Японияның экспорт-импорт банкызы 450 миллион долларга чээли дугуржулгазынга ат салган.

КЫСКА МЕДЭЭЛЕР

● НЬЮ-ЙОРК. Каттышкан Штаттар кыш келири-биле энергетика кризизиниң чидиленишкининге база катап таваржып болур деп АКШ-ның штаттар губернаторларының национал конференциязынга Ютаның губернатору К. Рэмптон жедеглээн.

● РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. Совлгу ийи, неделяның дурулгазында Бразилиаңның Сан-Паулу гоорайынга мениигит деп аарыгдан 200 хире кижи өлген. Сан-Паулу штатка нептерей берген бо аарыг амгы үеде бүгү чуртта тарай берген болун турар.

● ТРИПОЛИ. Ливия Араб Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында чон орулузунга бижик билбес чорукту уургаар талазы-биле тускай комитетти тургускан. Ол чуртта 600 мун ажыг ливи кижилер бижик билбес, оларның 112 мунуң амгы үеде тускай курстарда өөренип турар.

Үш таланың чугаалажыышкыннары

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Үш талалыг чугаалажыышкыннар киржикчилериниң июль 26-да, хүнүң ийиги чартыында эрттирер деп планнаан хуралы болбайн барган. Грециянның болгаш Турциянның төлөөлекчилери бот-бодун буруудадышкан.

Чугаалажыышкыннарда тургустуна берген бергелериниң чылдагаанын болза Кипрге аткылажыышкыннарны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязын амыдырал кырынга боттандырарынга Греция-даа, Турция-даа бот-бодунга удурланышкак сүмелерлиг кээп турары болур.

Грециянның делегациязы чепсектиг хөделишкиннерни соксадыр дугайында негелдени боттандырарын, шуут шериг айтырыны кылдыр көрүп турар деп, Турциянның делегациязы санап турар, а Турция боду ол айтырыгны политиктиг база шериг айтырыны кылдыр санап турары илерээн. «Кипрниң келир үедеги политиктиг статузун чугаалашпайн чыткаш, аткылажыышкыннарны соксадыр дугайын чугаалашкан хереэ-даа чок» деп, Турциянның даштыкы херектер министриниң өөвүлекчизи профессор Х. Ульман журналистерге медеглээн.

Ол хүн кежээ болган (июль 27-де) парлалга конференциязынга Турциянның даштыкы херектер министри Т. Гюнеш чүве чугаалаан. КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң 1974 чылдың июль 20-деги резолюциязын амыдыралга боттандырары дүрген болгаш эргежок чугула базым болур деп демдеглээн. Бо резолюцияда көрдүнген, аткылажыышкынны долузу-биле соксадыр дугайында айтырыг Кипрде даянын чорудулгазынга киржип турар бүгү чепсектиг күштерге хамаржыр ужурлуг, ынчалаада Кипр айтырын шинтпирлээрде чүгле аткылажыышкыннарны соксадыр эвес, харын Кипрге конституция өзу-чурумун катап тургузары эргежок чугула деп.

Грециянның даштыкы херектер министри Г. Маврос «чугаалажыышкыннар ханы жриисте таварышкан» деп бодунуң талазындан журналистерге медеглээн.

Генерал ди Спиноланың кыйгырыы

ЛИССАБОН, июль 27. СЭТА-ның корреспондентизи Э. Ковалёвтуң дамчыдып турары болза: Португалия Республиканың президентизи генерал Антониу ди Спинола ол хүн португал улуска национал телевиденнеей дамчыштыр кыйгырыт кылган. Португалияның Африкада девискээрлериниге хамаарыштыр политиказының кол-кол принциптерни ол чугаалаан болгаш Гвинея-Бисаунуң, Анголаның база Мозамбиктиң улустары хамаарышпас чорукка эргени алырын Португалия хүлээп көрүп турар деп дыңнаткан.

Кайы-даа тала аар чидиригге таваржып, 13 чыл үргүлчүлээн дайынның соонда бо шинтпирни хүлээп алган деп президент демдеглээн. Бо айтырыгны дайын эргазы-биле шинтпирлээр дээн оралдажыышкын кандыг-даа утка чок апарган деп, ол демдеглээн.

Далай ындында девискээрлериниң айтырыын доп-дораан шинтпирлээриниге арганы тургузуп турар конституция өзугаар хоойлуну Португалия хүлээп алганының дугайын А. ди Спинола шуут чарлаан. Далай ындындагы девискээрлерде улустарның бот-башкарыр эргезин хүлээп көрүп, оларның хамаарышпас эргелин доп-дораан хүлээп көрүп ук хоойлуда көрүп турар.

Бо дээрге, бо шактан эгелээш-ле, эрге-чагырганы Гвинея-Бисаунуң, Анголаның, Мозамбиктиң улустарынга дамчыдып бээриниге бистиң белениви херечилеп турар деп президент чугаалаан. Деколонизацияны практика кымынга боттандырар дугайында айтырыг талазы-биле кандыг-даа саналды көрүүнге Португалия белен деп ол демдеглээн.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ ЮБИЛЕЙИНГЕ ТУРАСКААТКАН

Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң Совет Тываның 30 чыл оонга турасканаткан көрүлдезиниң ийнги эвлиг эмгеглайга болуп эткен. Ацаа районнуң колхоз, совхозтарындан болгаш район товунуң аалбан организацияларындан шилиттинген 250 бот-тывынгыр артистери хаара туткан 5 коллектив киришкен.

Коллектив бүрүзүнүң программазы тайбың күзелдиг бүтү совет чонунуң чаңгыс иениң толдери дег моңге бижиг ыйыралыг, Тываның Совет Эвилелиниң улуг өг-бүлезинге катыжып кирге-ле үжен чыл иштинде коммунизмге кайгамчык хере базымнарын көргүзер колутланымышкынныг болуп, көрүлдениң иегледелеринге дүгжүп турарын жюри демдеглээн.

«Чодураа» колхозтуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи организастыынның, массалыының, программазының идей-политиктиг утка-шынарының, бот-тывынгыр күүседикчилериң артисчи дарга-мергежилиниң болгаш концерткеге кедер идик-хептиг номер өрүзүнге тарыштыр белеткээнниң базы сценаның оске-даа каасталгазының талазы-биле оске колективтерден бедик деңнелдиг болган.

«Чодураа» колхозта көдээ Культура бажыңы (директору Виктор Ламбын, уран чүүл удуртукчузу Виктор Нурзат) колхозтуң ажыл-ишчиниң культурлуг иегледелерин хандырар, хостуг шак-үеэин ажыктыг, солун кылдыр организастаар, колхозчуларны, ылаңгыя аныяктарны бот-тывынгыр уран чүүлге калбаа-биле хаара тудар, оларның иштиниң чаа-чаа талантыларны тывар соруулга-биле клуб ажылының эңне дээштиг, солун аргаларын ажыглап, уран чүүлге, ооң янзы-бүрү жанрларынга хамаарыштыр лекция-беседаларны, диспуттарны, темаалыг кежээлерни эрттирип, танцы, ийити ыр, музыка болган оске-даа бөлүгүмнериң доктаамал ажылдаарыг чедип алган. «Чодураа» колхозтуң баштаар чери көдээ Культура бажыңының материалдыг баазазын улам быжыглаар, ацаа музыка херекселдерин, идик-хеп болгаш оске-даа дериглерни садын алыр талазы-биле акша-хөреңгини ундурүп, мында ажылдан турар кадрларның амыдыралчүрүттелгазыче доктаамал кичээнгейни салып келгенин чугаалаар херек.

Аныяк совхоз «О. Шынаанның» көдээ клубунуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи совхозтуң парткомунуң, директорунуң деткимчези-биле ажыл-ишчилериниң, ырак-узак оларларда кадарчыларының ортузунга улуг ажылдарны чорутканы.

Совхозтуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективинде мал эмчилери Лариса Шэйдар-оол, Сергей Серепбиль, бухгалтер Шыжаа Мажаа, кадарчы Галина Седен-оол болган повар, зоотехник, тудугжу дээш, кымнарны чок дээр. Бо хып дээй чалыы, хөглүг аныяктар боттарының тускай мергежилиниң айны-биле социалистиг чарыштың организакчылары, ооң мурнакчылары болуп турарыбиле кады, район көрүлдезинге боттарының уран талантыларын көргүскеш, ийити черни чаалап алганын демдеглээри өрүлчүг. Үшкү черни районнуң Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективи эзлээй.

Ийи хүн үргүлчүлээн көрүлдениң түңнел концертинге дээре дээн номерлерни шилип туружу, жюри «Тес-Хем» совхозта бригадыр Биче-оол Доюнуп, Артына Сарыг-оол ишкаш чугаадыкчы салым-чаңаныг хижилерге чаа бижиккилер немежип, тема болган утка-шынар талазы-биле багай эвес шүлүктерни номчаанын демдеглээн. Ылаңгыя Берт-Даг школазының өөренчикчизи Надя Чамыяңның «Орус эжимге», «Төрээн черимге ынакшыл» деп шүлүктери эки бижиттинген.

Ол ишкаш чаа-чаа талантыларны коллектив бүрүзүндеп едип болур. Районнуң харыызаа конторазының ажылдакчызы Валентина Доңгак «Айлаңкужум», Берт-Даг школазының башкызы Күизек Биче-оол «Чадаганым» деп ырларны күүседирге, эзлда чон диңмиттиг адын часкаашкынары-биле өткүп турган.

Тес-Хем район мооң мурнунда болган республика көрүлдезинге танцы талазы-биле көскү черни эзлээн болгай. А бо удаада база-ла коллектив бүрүзүнүң-не программазында Совет Эвилелиниң улустарының янзы-бүрү танцылары кирип турар болгаш күүселде талазы-биле-даа, идик-хепти тадарыштырганы биле-даа бедик үнелелди алган. Эң ылаңгыя республика болгаш зона көрүлдезиниң лауреаттары—«Пингвиннер» болгаш «Эзлдек шыңгыраашы» деп танцыларның күүседикчилери өнза көрүштүг болган. Оларның аразында эмчи Лариса Бавр-оол, Лида Куулар, Галя Кара-оол олар эзлдек, чараш шимчээшкининиң, иштики сагыш-сеткил, ритма талазы-биле шын күүселдезиниң талазы-биле онаалапын турган.

Ол ишкаш «уран сыгыртыышкынны» районнуң Культура бажыңының директору Александр Төгүстүң, а райкүүскомнуң чолаачызы Кирил Монгуштуң тыва сыгытты күүсеткени, «О. Шынаа» совхозтуң кадарчызы Галина Седей-оолдуң Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С. Пюрбюнүң «Чечек» деп шүлүглелиниң үзүндүү номчааны эки болган.

Ооң-биле чергелештир ылерээн четкестерни демдеглээри артык эвес.

Районда салым-чаяаныг кижилер бар турбуже, көрүлдеге чаңгыс-даа музыкалыг номер чок болган.

Чамдык коллективтериң концерт костюмнери ала-шокар, тыва тоннарны кур чокка кедер, чамдызы боттерлиг, өскелери бөрт чок үнүп кээр, ансамбльдериң каржикчилериниң чамдызы майыктаатыг, өскелери салыктарлыг ойнап турар чорухтар эстетика, сцена культуразының талазыбиле көрүлдениң иегледелерин хажыдып турар.

Чамдык бот-тывынгыр уран чүүл удуртукчулары үш (трио), дөрт (квартет), беш (квинтет), алды (секстет) үнүг ырларны күүселириниң иегледелерин ам-даа чедир билбейн турары хомудаанчыг. Чижээ, дөрт кижи үшүн келгеш, кандыг-бир ырны чаңгыс азы ийи үнге күүселин каарга, ону квартет деп саналар болгай.

Мындыг номерлерни белеткээрде, тускай билиглиг кижилериниң, музыка школаларының башкыларының, улусчу чогаадылга бажыңының, уран чүүл училищезиниң боттуг дузазы дарый иеге-ттиний турар.

Тес-Хемниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери белеткелин улам эжижиткеш, республика көрүлдезинге чедишкиннинг киржириниге идеген болур.

А. САЛЧАК.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң улуг инспектору.

Львовту немец-фашист эжелекчилерден хостаандан бөлүп 30 чыл болган.
ЧУРУКТА: Львов. Совет Армиядга алдар турасканаалы.
В. ПЕСЛЯКТЫҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

В. ЧАДАМБАНЫҢ «Бээр турунар, көрээлиңер» деп фотоэтюду.

ЧЕЛЭЭШ

Рассказ

Чай-даа келген. Омак-хөглүү хөлчок апаргаң. Бис пионер лагериге дыштаныр эгелеливис. Лагеривисти «Челээш» деп адап алган бис. Оны шнчаар адаанныла ужур-ла бар. Бистиң лагеривис конгуг бедик Шанчыг даанның белиндe погаан шыкта. Ол шыкты долгандыр-ла холбегер погаан арыг. Арыг иштиче кире бээрге, чараш-ла! Кызыл-хызыл дыттар чоргаар болгаш хөңү-хөңү тургулаар. Бора-бора, хүрең-хүрең талдар чирбейлерни сула салып бадыргылаңкан, каасчараш коргулгулээр. Мында чодураалар база эңмежок. Чодураалыг чыт алаак-шынаалаарны шыва алы бээр. Оът-сигениң, чечек-чимистиң ол чулуксуг чаагай чыдыдан кижи кайгамчык хөглүг, чинк-сергек апаар.

Бо арыгда долаанналар база бар. Шала күскээр оларны көөр болзуңаза, кайгаң-ла каар силер. Долаанналар дүгде кызыл-хүрең, мында кызыл-хүрең, артында чоклак-чоклак.

Агаар-бойдузу мындыг-магалыг черге пионер лагерин кавчаң тургусаг боор!

Ол-даа мындыг-дыр. Чайын диңмирээшкиниг чаъстар бола эртер. Шанчыг бажыңга кара-кара булуттар диргели берген соонда, ол-да. Шай-даа хайындырым четпес. Кызанайып, диңмирел-ле үнер. Чайыккудук-даа келир. Диңмирээрге, чамдыкта коргунчуг-даа. Шанчыгныг чалым-турулгалы сирицейнип, шыдаштайн тигленип, чарлып турган шыкаш сагындырар.

Диңмирээшкиниг чаъс удатпас. Бир кезек кызаңнап, диңмиреп, шиледир кудуп чорүй, эрте хона бээр.

Ийи-чаңгыс дымыраныр турда-ла, бис үне халыыр бис. Чаъс соонда агаарлыг арыын каңдыг дээрил! Кижи тынарга, хөрек иштп хос-шолээн ишкаш болгулаар.

Оюк-делик булутгар аразындан хүн чайынналдыр хүниец келир. Ынчан долгандыр көөрге, ыяштың бүрүлериде, чечек чимистериң баштарында шалың мөндүлеиниң, кыланаңнып чыткылаар. Холбегер погаан арыг чүнүп кааткан, улам шишик көстүп турар.

Кудуушкун соонда чеди чүүл челээш бистиң лагеривистиң арыының кырында турупта. Оолдар, уруглар шуптувус оны хөлчок-ла чарайсыпар бис.

Пионержи лагеривистиң «Челээш» деп алы оон тывылган.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

Агния БАРТО

ЭЗИМДЕ ЧАЪС

Бөлүк дубтар дөстерингe
Мөңгү чыып чорувуста,

Хепертен бо чаап келдя!
Хемчигештер агып батты!

Дыка топтап көрүп тур мен:
Дызыртканнын, силгиленгеш,
Будук-сиген эглиңешти.

Муңгаш эзим кок суг болду.
Ыржым үрен, даан-даа
дендээн.
Ылым-чылым гуруптувус.

Хамык ыяшты хады, чаъзы
Хайыра чок улдап турду.
Бүрүлерни сылдыраткан

Бүүлээн хатка сывыртадып.
Тудуп, чыгган мөңгү-даа
чок,

Думчук-биле дамды дозуп,
Чайык чаъстыг эзимни каап.
Чаныр келген, бо-ла-дыр бис.

Очулдурган Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

УТПА, ДИИС

Карацгы дүн дүшкен-дир.
Хамык улус удаан-дыр.
А сен чүге, диспейним,

Ам-даа маңнап туру сен?
Мээц-биле ойнаксаан,

Мени маңнап тур сен бе?

Удуур үе келгенин
Утпаканың ол-ла бе?

Орун-дөжек хозунче
Ойлап кирбейн, уду, диис.
Ойнаар үе даарта кээр,
Ону черле утпа диис!

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

Солун чүүл

АЯН-ЧОРУКЧУ БОЛГАШ МАМОНТ

Амурнуң чурт шинчилээр музейинде чаа чүүл—мамонт дижи көстүп келген. Ону Чукоткадан тыпкан болгаш ийи хире килограмм деңзилиг.

Ооң тывылган төөгүзү мындыг. Химиктер хоорайның чурттакчызы, бызаңчы-бетонщик Александр Реутов Амур хемни дугаар аян-чорук кылып чораан, ооң өстүрер «Дедкучи» деп совхозтуң прорабы Виктор Шолохов-биле ужуражы берген. Виктор тундрага шелээлеп чораан. Чукоткаже зөө чеиып бар чораан чүве-дир. Реутов анаа Амурде Комсомольскиниң дүңмазы болур бодунуң хоорайының дугайын, улусчу музейниң дугайын чугаалап берген.

Удаткан чок-ла музейге белек чедип келген. Бир муң чыл мурнунда чурттап турган дендиа улуг амытаныың дижин балыкчылар Чаун деп хемниң аксынга четкилеп турган, уштуп келгеннер.

Чурт шинчилээриниң музейи ол аныяк хоорайның чурттакчыларында дыка ат-сураглыг. Ону тургускаш, үргүлүү удуртуп келген кижи—Александр Реутов боду ол болур. Ол, музейге дөрт муң ажыг янзы-бүрү ховар чүүлдергни тыпкаш, музейге белек кылдыр берген.

В. ШЕВЧЕНКО,
СЭТА-ның корр.

АМУРСК.

ЧЕМПИОННАР ИЛЕРЭЭН

Республиканың «Урожай» эки тура спорт шитилелиниң волейболга бирги чери дээш маргылдаа Кызыыла үш хүн үргүлчүлээш доозулган. Мындаа зоналарга тиилекчи болган командалар ойнаан. Ынчангаш түңнел оюнларга ээ улустарындан Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем, Эрзин, а херээжеңнерден Мөңгүн-Тайга, Улуг-Хем, Каа-Хем районнарның командалары киришкен.

Ээ улустан Бай-Тайга биле Эрзинниң ойнакчылары шөлче үнүпкен. Солун спортчу чидиг деңнесел эгелээн. Оюнуң эгезинден бай-тайгажылар инициативаны холга ап, боттарының халдакчыларын, камгалакчыларын шын туруштарынга бижиглап, чараш ойнаан, эрзинчилерни ийи улаштыр үткан. Ынчалза-даа Эрзин районнуң командазының дуржулгалыг волейболистери бар арга-мергежилдерин долузу-биле ажыглап турган, ужуражылганың саны 2:2 кылдыр деңнештирип алган. Шинтпирлиг бешки оюнга база катап Бай-Тайга командазының ойнакчылары тергиидеп, удурланыкчызын 16:14 санга удуп алган. Ийити сан 3:2 болуп, бай-тайгажыларның тиилелгези-биле доозулган.

Барыын-Хемчик биле Улут-Хем районнуң командалары шөлче үнүпкенни судьа-тайылбырлакчы чарлаткан. Баштай Барыын-Хемчик, дараазында Улуг-Хем тиилээн, удуг санын деңнештирип алган. Ооң соонда «Урожай» эки тура спорт шитилелиниң эрткен чылларда үш дакпыр чемпиону Барыын-Хемчик командазы улаштыр-улаштыр 2 уткаш, баштайгы тиилелгени чедип алган. Ылаңгыя дөрт дугаар оюнда улуг-хемчилерни чердаа алыспаан. Ол команданың колхозчулары Монгуш Аспан, Сержи Шөм-оол оларның күштүг кагыглары командазын тиилелгеге чедиргеи.

Тыва үлегер чугаада «мөгенин майны кадрыкы» дээн ышкаш, волейболга чүгле күш эвес, а арга-меге, эрес-кашпагай чорук боттуг салдарны чедирер. Шынап-ла, Барыын-Хемчик биле Каа-Хем районнарның командалары ойнап эгелей бээрге, баштайгылары тиилээр дээрзинге көрүкчүлериниң хөй кезии чигзынмейн турган. Чүге дээрге янда ойнакчыларының колдуу бирги разрядтыг, маргылдааларга каш удаа киржип чораан байлак арга-дуржулгалыг. Каа-Хем районнуң спортчулары командаларның эң-не аныяк. Ооң составында колдуунда 18—20 харлыг хын дээн чалыы аныяктар, мындыг улуг маргылдаага бир дугаар киржип, баштайгы спортчу дадгыышкынны алганнар. Никита Найдан капитаннаан, Салчак Даш-оол ишкаш 4 аваангыр-кавпагай халдакчыларлыг наймралдыг коллектив күштүг удурланыкчызын эштырышкынга таварыштырган.

Барыын-Хемчик районнуң командазы Каа-Хемге 3:2 санга уттурза-даа, арткан оюнларга артык күштүүн көргүскен. Улуг-Хемни 3:1-ге, Бай-Тайганы 3:0 санга уткан.

Бо чылы маргылдаага база катап барыын-хемчикчилер тиилээн. Ол команданың кежигүннери мооц-биле дөрт чыл улаштыр тиилекчиниң кубогун салбайн келгеннер. «Урожай» эки тура спорт шитилелиниң 1974 чылда чемпионнары: Монгуш Аспан, Сержи Шөм-оол, Павел Монгуш, Александр Ооржак (команданың капитаны), Саяа Демир-оол, Доңгак Кайгал-оол олар болганнар. Тиилекчи командага шилчиир кубокту болгаш бирги черниң дипломуун, а ооң ойнакчыларынга дипломаннарны, өрек демдектерни тывыскан.

Ийнги, үшкү черлериниң дипломаннарының эдилекчилери Улуг-Хем, Бай-Тайга районнарның командалары болган.

Херээжей улустан бирги черни Улуг-Хем районнуң командазы, ийнгизин — Мөңгүн-Тайга, үшкүзүн — Каа-Хем алган.

Маргылдаанның түңнелинде эң дээре халдакчыларны, камгалакчыларны илереткен. Ээ улустан Барыын-Хемчик районнуң командазының ойнакчызы Монгуш Аспанны эң дээре халдакчы деп саналар, Ацаа тускай шаңналды «Урожай» спорт шитилелиниң мурнундан тывыскан.

Херээжеңге улустуң иштинден Мугур-Аксы ортумак школазының күш-культура башкызы Зоя Сарыглар эң дээре халдакчыга саналган. Эң дээре камгалакчылар Бай-Тайга командазының хоочун ойнакчызы М. Серен, а херээжей улустан Улуг-Хемниң төлөөзүн Лора Тулуш болган. Олар тус бүрүзүнде тускай шаңналдарны алган.

Маргылдаанның чоруп турарының үезинде чамдык четкестериниң турганын судья коллегиязы демдеглээн. Чижээ, Эрзин районнуң спортчулары маргылдаанның баштайгы хүнүнде бай-тайгажыларга уттуруп алгаш, арткан оюнларга киришпейн, үш хонуктуң чемпериниң талонтарын үлешкилеп алгаш, дезин чоруй баргылаан.

Чөөн-Хемчик районнуң командазы транспорт тывылыс деп чөптүг эвес чылдагаан-биле ийнтиледдиң маргылдаазынга шуут келбейн барган.

Д. САЛЧАК.

Чаа рекордтар

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң бирги командазының спортчулары Кира Бойко, Елена Захарченко, Татьяна Газова олар чурттуң бирги чери дээш болуп турар боодалга маргылдаазынга ССРЭ-ниң чаа рекордун тургускан. 50 метрге чаңгыс аай хевириниң биче калибрлиг винтовказыдан чыда кара боолаан, 1.778 санны аткан. РСФСР-ниң шилиндек командазының мурнунда тургускан рекордуудан ийи сан ашкан.

Чепсектиг Күштериниң бирги командазының В. Трошин, А. Кузьмин, М. Зюбко, И. Бакалов составтыг дөрт снайперкалибрлиг пистолеттери-биле 25 метрге черге шимчен турар кара боолаарынга Бүгү-эвилелдиң чаа рекордун тургускан, Олар 2.373 санны аткан, бо мурнуунда рекордтан бир сан ажыг болган.

Армейжилериниң ийнги командазы чаңгыс аай хевириниң биче калибрлиг винтовказы-биле 50 метрге кара боолаарынга шылгараан, 2.305 санны аткан. Эрги рекордту алды сан эжижиткен. Г. Алшеров, Е. Сазонов, Е. Холощанов, С. Леусенко оларның спортчу чедишкини ындыг болган.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗ

1974—75 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ЧУРТТУҢ КООПЕРАЦИЯ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИНЧЕ СТУДЕНТИЛЕР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР.

НОВОСИБИРСКИНИҢ СОВЕТ КООПЕРАЦИЯ САДЫЫНЫҢ ИНСТИТУДУ

Хүндүскү болгаш бот-өөредилгениң бирги курузунга дараазында мергежилдерге:

үлетпүр бараннарын садыглаарын организастаары, товароведениези;

аъш-чем бараннарын садыглаарын организастаары, товароведениези;

хөй-ниити чемненилгезиниң технологиязы болгаш организациязы;

садыгның экономиказы;

бухгалтер үчёду.

Өөренириниң хуусаазы 4 чыл, технология факультединге 4 чыл 10 ай, бот-өөредилгелиг салбырга 5 чыл.

Институттуң ректорунга шилип алган мергежилин айытканы билдириишкиннеони июль 31-ге, бот-өөредилге салбырынга август 24-ке чедир хүлээп алыр. Конкурстан дашкаар болгаш бот-өөредилге салбырынга кирерлер билдириишкинни Тыва респотребсоюзтуң кадрлар килдизинге дужаар.

Билдириишкинге сөөлгү ажылдап азы өөренип турган черинден характеристиканы, ортумак эртемниг дугайында документизин (бодун), күш-ажыл дептериндeн ушта бижилгени 3×4 см хемчээлдиг 5 фото-чурукту, № 286 майык өзугаар эмчи, чурттап турар черинден болгаш ажылдап турарының дугайында (бот-өөредилге салбырынга) шынзылгаларны дужаар.

Киреринге күүсээнер дараазында эртемнерге экзамен дужаар: математикага аас-биле, орус дыл болгаш литературага (чогаадыг); немей: химияга аас-биле (товароведение болгаш технология салбырынга), географияга аас-биле (товароведение болгаш экономика факультединге), төөгүге аас-биле (экономика факультединге).

Ортумак школаны болгаш техникумну тергиин эки доосканнар чаңгыс экзамен дужаар: экономика болгаш бухгалтер учедунга—экономиктиг географияга: товароведение болгаш технология факультединге — химияга.

Институтка хүлээп алырда аттестадының азы дипломга кошкан ведомоста демдектериниң ортумак арифметиктиг санын база барымдаалаар.

Киреринiң экзаменнери август 1-ден 20-ге, бот-өөредилгелиг салбырга июль 21-ден август 5-ке база август 25-тен сентябрь 10-га чедир эртер. Конкурстан дашкаар хүлээп алыышкынның экзаменнери Кызылга эртер.

Бот-өөредилгелиг салбырга кирерлер экзаменнерни Новосибирскинин кооперация садыының институдунуң Удэде филиалынга дужаар болгаш июль 16-дан 28-ке чедир белеткелди эртер.

КРАСНОЯРСКИНИҢ КООПЕРАЦИЯ ТЕХНИКУМУ

үлетпүр бараннарының товароведениези;

аъш-чем бараннарының товароведениези;

бараан саарылгазының планнаашкыны;

бухгалтер учёду;

үлетпүр болгаш аъш-чем бараннарының товароведениези мергежилдерге ортумак эртемниглерни хүлээп алыр.

Товароведение салбырынга орус дылга болгаш литературага (чогаадыг), химияга аас-биле, планнаашкын болгаш бухгалтер салбырынга — математикага аас-биле, орус дылга болгаш литературага (чогаадыг) экзаменнер дужаар.

БАРНАУЛДУҢ КООПЕРАЦИЯ ТЕХНИКУМУ

аъш-чем белеткээриниң технологиязына 10 класс доосканнарны хүлээп алыр.

Орус дыл болгаш литературага (чогаадыг), химияга аас-биле экзамен дужаар.

ИРКУТСКИНИҢ ӨЛҮК БОЛГАШ АЛГЫ-КЕШ ТЕХНИКУМУ

өлүк, алгы-кеш болгаш малдан чиг-эттиг товароведениези;

аңныыр ажыл-агыйы болгаш аң өстүрери;

көдээ ажыл-агый продуктуларының товароведениези деп мергежилдерге хүлээп алыр.

8 класс доосканнар орус дылга (диктант), математикага аас-биле, 10 класс доосканнар орус дылга болгаш литературага (чогаадыг), химияга аас-биле экзамен дужаар.

УЛАН-УДЭНИҢ КООПЕРАЦИЯ ТЕХНИКУМУ

хлеб быжырарының технологиязына 10 класс доосканнарны хүлээп алыр.

Техникумнарга кирерлер директорнуң адынга билдириишкинге эртемниң дугайында документизин (бодун), өөренип азы ажылдап турганының дугайында характеристика, долчу намдарын, кооперация черинден өөредип чоруткан бижиин, № 286 майын өзугаар эмчи, чурттап турган черинден шынзылгаларны; күш-ажыл дептериндeн ушта бижилгени, 3X4 хемчээлдиг 5 фото-чурукту, шалыңының дугайында шынзылганы кожар.

* * *

Өөренир күүседдиглер документилерин Тыва респотребсоюзтуң кадрлар килдизинге июль 31-ге чедир дужаап болур. Адреси: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 38, телефоннары: 27-24, 55-58.

Телевидение

ИЮЛЬ 30-ДЕ
КЫЗЫЛДАН

18.00—«Калиф-аист». Ургуларга фильм. 19.10—Телемедээлер. 19.25—«Тургузукчулар». Телефильм. 20.15—«Беш чылдорткү чылы». Дамчыдылга. 21.15—«Таволганың шаажаңы». Телефильм. 21.25—Телемедээлер. 21.35—Чарлалдар, реклама. 21.40—23.05—«Ханныг куда». Телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чер кырынга чурттадга дээш» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өг-бүлеге аас-кежин» 15.00, 16.50, «Кадай-зар хаанналашкыны» 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Иван Васильевич профессиязын солун тур» 9.30, 11.20, «Мен—Т. М. Шаповалов...» 15.00, 18.40, «Сибирьжи ирей» 13.10, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Диканька чанында суурга кежээлер» 12.00, «Томаск» 17.00, 18.40, 20.20 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хар кадын» 15.00, «Чараш драгунның ужуралдары» 17.00, 18.40, 20.20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» Культура бажыңы: «Сапыктыг диистиң чаа ужуушкуннары» 16.30, «Доктор Калинниковның хүн бүрүзү» 18.00, 20.00 шактарда.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу, хөгжүм-шин театрының партия, профсоюлел организациялары. Тыва АССР-ниң Журналистер эвилели, хөгжүм-шин театрының директору Александр Чамзыевич КЫЗЫЛ-ООЛДУҢ озал-ондакка таварышкаш мөчээнин дыңнатыышаан, ооң өг-бүлезинге, доргул-торелдериге болгаш ооң кижилериге ханы кажыылалды илередип тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тираж 16056. ЧАГЫГ № 903.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Йом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелеливиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00928